Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 5 (12095) | 1983 чылдың январь 7, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 кеп.

«Руде право» солуннуң айтырыынга
Ю. В. АНДРОПОВТУҢ харыызы

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң Прагага болуп эрткен чөвүлел хуралын канчаар үнелеп болурун деп айтырыгга тайылбырны бээрин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтан Чехословакияның «Руде право» солунунуң редакциязы дилээн.

Эш Ю. В. Андроповтуң харыызын моон адаанда парлаан:

Кады ажылдаанывыстың ийи хүннери социалистиг чурттарның аразынга тургустунган акы-дуңма чаңчылдарның ёзузунга эрткен. Делегей болуушкуннарынга хамаарыштыр боттарывыстың үзел-бодалдарывысты дүүштүрүп көрдүвүс, моон соңгааргы шугумну дем-биле тодаргайладывыс. Ол дээрге, ылангыя делегейде дүшкүүрлүг чорук айыылдыг кылдыр күштелген амгы үеде улуг херек-тир.

Чугаалажып көрүүшкүннүң чаагай үре-түңнелдиг болгаш ажыт-чажыт чок бүдүштүг болганын совет делегация бедии-биле үнелеп турар. Сырый каттыжыышкынче, боттарывыстың билчирин ханыладырынче болгаш даштыкы политиктиг ажыл-чорудулганы дүүштүрүп холбаштырарынче чүткүл чөвүлел хуралга колдааны кончуг чугула.

Делегейде байдалды бис боттуу-биле көрүп турар бис. НАТО-нуң дайын белеткелдерин сеткил дүвүрээшкин-биле көрүп турарывысты чажырбайн турар бис. 80 чылдарның эгезинде таарымча чок болуушкуннар тургустунуп келген-даа болза, социалистиг делем каттыжылгазының делегейде байдалы быжыг, илеГелдиг болуп артып турар. Бо дугайында эң-не тодаргайы-биле онзалап демдеглээр бодаан ийик мен.

Европаның айыыл чок чоруун быжыглаарынче, делегейниң политиктиг байдалын экижидеринче соксаал чокка бурунгаар базымнар кылырынга чаагай күзел-чүткүл болгаш шиитпирлиг чорук бисте четчир. Империализмниң дайын кыжанылыышкынынга удур демиселиринге күштер четчир.

Чөвүлел хуралга эш-хуузунда бистиң санал-онал солчуушкунувустан кол түңнелди мынчаар тодаргайлап болур ийик: бистиң чаңгыс эвилелдивисти, бистиң экономиктиг болгаш камгалал күчүвүстү улам-на быжыглаары социализмни ыйыдып кызар дээн империалистиг агрессиг бөлүктерниң кордаашкынынга харыы болган турар ужурлуг. Бистиң чурттарывыстың айыыл чок чоруу-даа, ниити делегейниң салым-чолу-даа оон-биле дорт холбашкан деп чугаалаары чөптүг болур ийик.

Акы-дуңма чурттар-биле найыралды быжыглаарының болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдериниң айтырыглары Совет Эвилелиниң делегей политиказынга онза, бирги черге чугула черни кезээде ээлеп келген болгаш моон соңгаар-даа ээлээр.

Чүректиң ханызындан эвилеңи-биле уткуп, хүлээп алганы дээш, чөвүлел хуралдың ажылынга чогумчалыг байдалды тургусканы дээш эш Густав Гусакка, бистиң чехословак эштеривиске сагыш-сеткилдиң ханызындан өөрүп четтиргенивисти, бо чугаага киириштир, илергейлээр бодаан ийик мен.

Чехословакияның коммунистеринге, силерниң чуртуңарның бүгү ажылчы чоннарынга эң-не чаагай күзээшкиннерни үнүп келген бо Чаа чылда дамчыдып тур бис.

(СЭТА).

ПРАГА. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, совет делегацияның баштыңы Ю. В. Андроповтуң Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг декларациязынга ат салганы. СЭТА-ның фотозу. (Чурукту фототелеграф дамчыштыр алган).

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң чөвүлел хуралының ДЫҢНАДЫЫ

Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң чөвүлел хуралы 1983 чылдың январь 4-5-те Прагага болуп эрткен.

Чөвүлел хуралга киришкеннер:

Болгария Улус Республикадан —Тодор Живков —Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Болгария Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы, делегацияның баштыңы; Гриша Филипов—БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы; Добри Джуров — БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, БУР-нуң улусчу камгалал министри; Петр Младенов — БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, БУР-нуң даштыкы херектер министри; Димитр Станишев —БКП ТК-ның секретары;

Венгрия Улус Республикадан —Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары, делегацияның баштыңы; Дьердь Лазар — ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы; Петер Варкони —ВСАП ТК-ның секретары; Лайош Цинеге —ВСАП ТК-ның кежигүнү, ВУР-нуң камгалал министри; Фрдьеш Пуйя—ВСАП ТК-ның кежигүнү, ВУР-нуң даштыкы херектер министри;

Герман Демократтыг Республикадан —Эрих Хонеккер —Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Герман Демократтыг Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы, делегацияның баштыңы; Вилли Штоф —ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы; Герман Аксен —ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары; Гейнц Гофман —ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ГДР-ниң национал камгалал министри; Гюнтер Миттаг — ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары; Оскар Фишер — ГСЧП ТК-ның кежигүнү, ГДР-ниң даштыкы херектер министри;

Польша Улус Республикадан —Войцех Ярузельский —Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары, Польша Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, делегацияның баштыңы; Юзеф Чирек —ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары; Стефан Ольшовский — ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПУР-нуң даштыкы херектер министри; Флориан Сивицкий —ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, камгалал министриниң оралакчызы, Польша шериниң Кол штавының начальниги;

Румыния Социалистиг Республикадан —Николае Чаушеску —Румынияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары, Румыния Социалистиг Республиканың Президентизи, делегацияның баштыңы; Константин Дэскэлеску — РСР-ниң чазааның Премьер-Министри; Миу Добреску — РКП ТК-ның Политкүүскомунуң кежигүнүнге кандидат, секретары; Штефан Андрей —РКП ТК-ның Политкүүскомунуң кежигүнүнге кандидат, РСР-ниң даштыкы херектер министри; Константин Олтяну—РКП ТК-ның Политкүүскомунуң кежигүнүнге кандидат, РСР-ниң национал камгалал министри;

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелинден — Ю. В. Андропов —Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, делегацияның баштыңы; Н. А. Тихонов — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы; А. А. Громыко —СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри; Д. Ф. Устинов — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри; К. В. Русаков —СЭКП ТК-ның секретары;

Чехословак Социалистиг Республикадан — Густав Гусак —Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Чехословак Социалистиг Республиканың Президентизи, делегацияның баштыңы; Любомир Штроугал —ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ЧССР-ниң чазааның Даргазы; Васил Биляк —ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ЧКП ТК-ның секретары; Милош Якеш—ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ЧКП ТК-ның секретары; Богуслав Хнеупек —ЧКП ТК-ның кежигүнү, ЧССР-ниң даштыкы херектер министри; Мартин Дзур—ЧКП ТК-ның кежигүнү, ЧССР-ниң национал камгалал министри.

Чөвүлел хуралдың ажылынга Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Каттышкан чепсектиг күштериниң Кол командылакчызы Совет Эвилелиниң Маршалы В. В. Куликов база киришкен. Политиктиг консультативтиг комитеттиң чиңгине секретарының хүлээлгезин ЧССР-ниң даштыкы херектер министриниң оралакчызы Д. Спачил күүседип турган.

Политиктиг консультативтиг комитеттиң чөвүлел хуралын ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Густав Гусак ажыткан.

Амгы үениң политика болгаш күрүне талазы-биле шылгарангай ажылдакчызы, тайбың болгаш делегейге айыыл чок чорук дээш, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырары дээш чайгылыш чок демиселчи, социалистиг күрүнелерниң кады ажылдажылгазын хөгжүдеринге болгаш сырый каттыжыышкының быжыглаарынга үнелеп четтинмес салыышкынын киирген Л. И. Брежневтиң тураскаалын чөвүлел хуралдың киржикчилери хүндүткеп ёзулаан.

Чөвүлел хуралга ээлчежип даргалааннар болза: ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш В. Ярузельский; РКП-ниң Чиңгине секретары, РСР-ниң Президентизи эш Н. Чаушеску; СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери делегейде тургустунуп орар нарын байдалга холбаштыр Европада байдалды кады көрген болгаш делегейниң өске-даа чамдык чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарын солушкан. Бо талазы-биле олар ядролуг дайынның айыылын болдурбас дээш, делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырлыышкынының камгалап арттырар болгаш быжыглаар дээш, Европа диңке айыыл чок чорукту быжыглаары болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдери дээш амгы үе— чадада демиселдиң эң чугула угланыышкыннарын чугаалашкан. Боттарының камгалал-политиктиг эвилелиниң ажыл-чорудулгазынга хамаарыштыр олар 1980 чылдың майда Варшавага болган чөвүлел хуралдан бээр эрткен үениң дургузунда Даштыкы херектер министрлериниң комитединиң болгаш Камгалал министрлериниң комитединиң ажылын таарымчалыг кылдыр үнелеп көргеннер болгаш улам ыңайгы сорулгаларны телевилээннер.

Боттарының кылган түңнелдерин болгаш бодалдарын олар Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң чаңгыс эп-сеткилдиг хүлээп алганы Политиктиг декларацияда тайылбырлааннар, ону тускай парлаар.

Чөвүлел хуралды эрттирген чурт болур Чехословак Социалистиг Республика Политиктиг декларацияны Каттышкан Нациялар Организациязының албан хуузунуң документизи кылдыр тарадырын хандырарын болгаш ону Европага айыыл чок чорук база кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың киржикчилери бүгү күрүнелерге дыңнадып чедирерин дугуржуп алган. Моон-биле кады оларның кичээнгейин Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң болгаш Соңгу Атлантика керээзиниң кежигүннери күрүнелериниң аразынга шериг күжүн кайызының-даа ажыглавазының болгаш тайбыңның харылзааларын тударының дугайында керээни чарар деп чаа улуг тайбың саналче онзалап угландырар, ол керээ өске бүгү күрүнелерге ажык болур. Бо инициативаны амыдыралга боттандырарынче угланган улам ыңайгы базымнарының дугайында айтырыгны Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Даштыкы херектер министрлериниң комитеди бодунуң ээлчеглиг хуралынга көөрүнүң дугайында дугуржуушкун чедип алдынган.

Каттышкан командылал чериниң чоруткан практиктиг ажылының дугайында Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Каттышкан чепсектиг күштериниң Кол командылакчызының илеткелин Политиктиг консультативтиг комитет дыңнаан.

Чөвүлел хурал найыралдың болгаш эш-ёзузу-биле билчириниң байдалынга эрткен. Европаның болгаш делегей политиказының үндезин айтырыгларын чугаалажып турда Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң үзел-бодалдарының чаңгыс эптиин чөвүлел хурал көргүскен.

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң ээлчеглиг чөвүлел хуралы Болгария Улус Республиканың найысылалы—София хоорайга болур.

ПКК-ның чөвүлел хуралының киржикчилеринге алдар болдурган найыралдыг ужуражыышкын

ПРАГА. (СЭТА). ЧКП Төп Комитеди болгаш ЧССР-ниң Чазаа январь 5-те Прага Градынга Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң чөвүлел хуралының киржикчилеринге алдар кылдыр найыралдыг ужуражыышкынны кылган.

Ужуражыышкынга БКП ТК-ның Чиңгине секретары, БУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң даргазы Т. Живковка баштаткан БУР-нуң, ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадарга баштаткан ВУР-нуң, ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң даргазы Э. Хонеккерге баштаткан ГДР-ниң, ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельскийге баштаткан ПУР-нуң, РКП-ниң Чиңгине секретары, РСР-ниң Президентизи Н. Чаушескуга баштаткан РСР-ниң, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповка баштаткан ССРЭ-ниң, ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусакка баштаткан ЧССР-ниң делегациялары барган.

Ужуражыышкынга ол ышкаш ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүннери болгаш кежигүнге кандидаттар, ЧКП ТК-ның секретарьлары, ЧССР-ниң өске-даа партия болгаш күрүнениң сураглыг ажылдакчылары база чорааннар.

Эш Г. Гусак ужуражыышкынга болуюн чугаазынга Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң ПКК-зының болуп эрткен чөвүлел хуралының шылгарангай ужур-дузазын онзалап демдеглээн. Аңаа хүлээп алган Политиктиг декларация болза, тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарының, делегейниң дүшкүүрлүг байдалының чавырлыышкынының чорудулгазын үргүлчүлээриниң эрге-ажыктарынга дүүштүр делегейниң нарын айтырыгларын шиитпирлээринге чаа идиг боор турарын ол чугаалаан.

Декларацияда кылдынган тодаргай саналдарны өске бүгү күрүнелерниң чазактары кичээнгейлиг көрүп, тайбыңга кыжанылыышкынны баш удур болдурбазынче, улустарның тайбың келир үезин хандырарынче угланган ниити күжениишкинниң илерээшкини кылдыр хүлээп алырынга идегелин Г. Гусак илереткен.

Эш Т. Живков акы-дуңма чурттарның делегацияларының өмүнээзинден ЧКП Төп Комитединге болгаш ЧССР-ниң чазаанга чөвүлел хуралды эки белеткээни дээш, чүректиң ханызындан хүлээп алыышкыны дээш өөрүп четтиргенин илереткен.

Чаа тайбың саналдар-биле дайын кыжанылыышкынын узуткаарынга, күрүнелер аразынга харылзааларга бүзүрежиришкинниң байдалын тургузарынга идиг кылырынга социалистиг күрүнелериниң шиитпирлиин Праганың чөвүлел хуралының база катап көргүскенин Т. Живков чугаалаан. Чехословакияның Коммунистиг партиязынга, бүгү чехословак улуска социалистиг ниитилелди тургузарының талазы-биле чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун ол күзээн.

Найыралдыг ужуражыышкын чүректиң ханызындан, эш-хуузунуң байдалынга болуп эрткен.

СОВЕТ ДЕЛЕГАЦИЯНЫҢ ПРАГАДАН ЧОРУПКАНЫ

ПРАГА. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповка баштаткан совет делегация Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң ээлчеглиг чөвүлел хуралынга киришкеш, январь 5-те Прагадан Москваже үнүпкен.

Делегацияның составында — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устинов, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков.

ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң президентизи Г. Гусак, ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ЧССР-ниң чазааның даргазы Л. Штроугал, ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ЧКП ТК-ның секретары В. Биляк, ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ЧССР-ниң федералдыг хуралының даргазы А. Индра, ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ЧКП ТК-ның секретары М. Якеш, ЧССР-ниң даштыкы херектер министри Б. Хнеупек, ЧССР-ниң национал камгалал министри армия генералы М. Дзур, албаның өске-даа кижилери делегацияны Прага аэродромундан үдээн.

Үдекчилерниң аразынга ССРЭ-ниң ЧССР-де элчини А. П. Ботвин турган.

МОСКВАДА ЭЭП КЕЛГЕНИ

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң ээлчеглиг чөвүлел хуралынга киришкен СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповка баштаткан совет делегация январь 5-те Прагадан Москвада ээп чедип келген.

Делегацияның составынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устинов, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков олар кирип турганнар.

Делегацияны эштер Г. А. Алиев, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. Я. Пельше, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, Н. И. Рыжков болгаш өске-даа эштер аэродромдан уткуп алганнар.

Уткааннарның аразынга ЧССР-ниң ССРЭ-де элчини Ч. Ловетинский турган.

(СЭТА).

ДЕЛЕГАЦИЯЛАР ЧОРУПКАН

ПРАГА. (СЭТА). Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң ээлчеглиг чөвүлел хуралынга киришкен дараазында делегациялар:

БКП ТК-ның Чиңгине секретары, БУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Т. Живковка баштаткан — Болгария Улус Республиканың;

ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадарга баштаткан — Венгрия Улус Республиканың;

ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккерге баштаткан — Герман Демократтыг Республиканың;

ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельскийге баштаткан — Польша Улус Республиканың;

РКП-ниң Чиңгине секретары, РСР-ниң Президентизи Н. Чаушескуга баштаткан — Румыния Социалистиг Республиканың делегациязы Прагадан төрээн чурттарынче январь беште чорупкан.

Делегацияларны Г. Гусак, Л. Штроугал, ЧССР-ниң өске-даа партия болгаш күрүне ажылдакчылары үдээннер.

РСФСР-де чурттап турар хөй уругларлыг иелерге «Маадыр-ие» атты тыпсыр дугайында ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Он болгаш оон хөй уругларны божаан база кижизиткен иелерге «Маадыр-ие» атты тывыспышаан, «Маадыр-ие» орден-биле шаңнаары болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

Доквак Салчаковна **Кара-Сал** —өг-бүле ээзи, Барыын-Хемчик район.

Кара-кыс Ойдуповна **Кертик-оол** —«Торгалыг» совхозтуң ажылчыны, Өвүр район.

Сержиңмаа Чапчыновна **Монгуш** — «Большевик» совхозтуң ажылчыны, Чөөн-Хемчик район.

Зинаида Монгушевна **Ондар** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны, Чөөн-Хемчик район.

Чечекпаа Бюрбюевна **Ондар** —ажылчын, Чөөн-Хемчик район.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. КУЗНЕЦОВ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.
Москва, Кремль. 1982 чылдың декабрь 22.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

ТЫВАНЫҢ ЭРТЕМИ: эрткен оруктар, сорулгалар

Партияның XXVI съездиниң материалдарында, СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунга (1982 ч.) совет эртемге хамаарышкан айтырыгларже улуг кичээнгейни салган. Эртем-техниктиг депшилгениң дүргедедири, фундаменталдыг болгаш практиктиг негелделерни хандырары, эртем-шинчилелдериниң хөгжүлдези партияның стратегиязының бир чугула кезээ деп партияның документилеринде айыткан. Совет күрүнениң эртем ажылынга инирген чарыгдалдары чылдан чылче улам өзүп турар. Чижээ, 1965 чылда ол негелделерге күрүне бюджединден барык 7 миллиард рубльди, 1974 чылда 17,4 миллиард рубльди чарыгдаан, а 1983 чылда ацаа 25,5 миллиард рубльди үндүрерин көрдүнген.

Бистиң чуртувустуң бүгү девискээрлеринде, а ол ышкаш Тыва АССР-де база-ла эртемниң күчүлүг ролю улгадып турар. ССРЭ-ниң 60 чыл өөп бистиң республикавыс экономика, культура, эртем хөгжүлдезиниң талазы-биле улуг-улуг чедиишкиннерлиг уткаан.

Тыва Совет Эвилелинге каттышкан соонда, бистер чурттуң эң-не шыырак дээди өөредилге черлеринче аныяктарны өөредип чорудуп, бедик мергежилдиг кадрларны белеткеп ап, а республикага дээди болгаш ортумак өөредилге черлерин ажыдып, оларны материал-техниктиг баазаа болгаш кадрлар-биле хандырып эгелээн бис.

Оон-биле чергелештир Тываның бүдүрүкчү күштерин болгаш бойдус байлактарын шинчилээри-биле Совет чазак бедик мергежилдиг специалистер киришкен хөй-хөй экспедицияларны организастаан. Оларга геологтар, экономистер, ботаниктер, энергетиктер, хөрзүн, арга-ыяш болгаш кодээ ажыл-агый специалистери, дыл, төөгү, чечен чогаал, уран чүүл эртемденнери идепкейлиг киришкен. Ол экспедициялар 1950 чылдарның төнчүзүнге чедир областың улус ажыл-агыйының бүгү адырларын кичээнгейлиг өөренип көргеш, Тываның бүдүрүкчү күштериниң хөгжүлдезиниң дугайында конференцияга кылган шинчилелдерин түңнеп бижээн, моон соңгааргы перспективаларын чогаадып кылган.

Тывага 1960 чылдарга чедир шинчилел эртемнери колдап турган болза, сөөлгү 20 чылдарның дургузунда экономиканың, культураның болгаш техниканың янзы-бүрү адырларында эртем-шинчилел ажылдары калбаа-биле нептерец, эртем чадазы атты чедип алган кижилерниң саны чыл бүрүде көвүдеп турар. А шинчилел ажылдарының тематиказы улус ажыл-агыйының бүгү адырларынче күштүг-биле ханылап кирип, шиитпирлеттинмээн айтырыгларын өөренип көрүп турар. 1975 чылга чедир республикага чүгле Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институду биле Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы турган болза, бөгүн бисте эртем-шинчилелдиң 8 организациязы бар. Оларга ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырынга удурткан Экономика болгаш үлетпүр бүдүрүлгени организастаарының институдунуң Тывада экономика лабораториязы, ол-ла салбырның Геология болгаш геофизика институдунуң геология лабораториязы, Кодээ ажыл-агыйның Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының Сибирь салбырында Сибирьниң кодээ ажыл-агый экономиказының эртем-шинчилел институдунуң Тывада килдизи (сектору), Сибирьниң гидротехника болгаш мелиорация эртем-шинчилел институдунуң Тывада дуржулга-мелиорация станциязы, РСФСР-ниң Чырыдылга министерствозунда Национал школаларның эртем-шинчилел институдунуң Тыва лабораториязы, Күш-ажылды эртемге үндезилээри болгаш бүдүрүлгени удуртуруунуң лабораториязы хамааржыр.

Оон ангыда бир талазында бүдүрүлге, ийи талазында эртем-шинчилел организациязынга хамааржыр Агрохимия лабораториязы, «Красноярскгражданпроект» болгаш «Воссибгипрозем» институттарының Тыва салбырлары база ацаа кирер.

Республиканың бүгү эртем-шинчилел организацияларында хөй национал коллективтерниң күженишкиннери улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң, улус өөредилгезиниң болгаш культураның моон соңгааргы сайзыралының аргаларын экижидеринче угланган.

Экономика лабораториязы республиканың бүдүрүкчү күштериниң хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарын, девискээр-бүдүрүлге комплекстиң беледишкиниң айтырыгларын шинчилеп, 2000 чылга чедир улус ажыл-агыйынга кандыг өскерилгелер туруп болурун, тургустунуун келирин база чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларны канчаар шиитпирлээр эвээ дээрзин өөренип көрүп турар. Тыва сектор биле Күш-ажылды эртемге үндезилээр лабораторияның специализация болгаш ажыл-агыйлар, совхозтар аразынга кооперация айтырыгларын, Тываның аграр-үлетпүрлүг комплекизин кандыг угланыышкыннарлыг хөгжүдүрүнүң айтырыгларын, кодээ ажыл-агыйның продукциязын көвүдедириниң аргаларын өөренип турар. Республиканың Азыг-чем программазын чогаадып, ону өске адырлар-биле холбаштырар талазы-биле ажылды бо сектор кылган. Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы эртем-бүдүрүлге организациязы болур. Бо станция чер болгаш мал ажылының амгы база келир үеде айтырыгларын өөренип, кодээ ажыл-агыйның элээн элбек продукциязын база бүдүрүп турар.

Тываның геология лабораториязы республиканың черинин иштинде чыдар казымал байлактар кажан, канчаар тыптып келгенил, олар канчаар хуваттынганыл, бот-боттарының аразында кандыг харылзаалыгыл, чоокку үеде болгаш перспективада кандыг байлактарны ажыглалче кирээ эвил, ажыглап турар казымалдарының курлавырлары кайы хире хуусаага четчирил дээш база өске-даа хөй-хөй айтырыгларны өөренип, шинчилеп турар.

Дуржулга-мелиорация станциязы Тываның тараа шөлдеринге суггарылга режимин өөренип, кандыг хөрзүннүг черлерге чеже хире суг негеттинерил, суггарылганы кажан база каш катап чорудар экил, суггарылга соолуп-де чамдык шөлдерге үнүштерге хоралыг дустар мөөңнежип туруптар бе, суггарылганың түңнелинде дужүт кайы-хире бедиирил база суггарылга экономиказының өске-даа айтырыгларын өөренип турар.

Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институду — республикада баштайгы, эң улуг, бедик мергежилдиг кадрлар мөөңнеттинген, эртем ажылы чорудар талазы-биле үлегер-дуржулгалыг болгаш элбек «дужуттуг» организация. Оон кылган шинчилелдери хөй, оон «тарып болбаазыраткан үрезиннери» бүгү республика — школалардан эгелээш калбак массалар аразында ажыглап турар. Институттуң шинчилел ажылдарының тематиказы янзы-бүрү, а кол угланыышкыннары — Тываның эрте-бурунгу болгаш амгы төөгүзү, дыл, чечен чогаал, уран чүүл, улустуң аас-чогаалы, археология, этнография болгаш бо адырларның эрткен оруу, даартагы сайзыралы.

Республикада дээди өөредилгениң ийи институду — педагогика институду болгаш Красноярсктиң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы чүгле педагогика кадрлары, транспорт болгаш тудуг специалистери белеткеп турар эвес, харын эртем-шинчилел ажылдарын база чорудуп, бедик мергежилдиг специалистерни — эртем кандидаттарын чурттуң дээди өөредилге черлериниң аспирантураларында белеткеп турар. Бо институттарда эртем-шинчилелдериниң кол угланыышкыннары — тудугга база транспортка хамаарышкан эртем-техниктиг ажылдар, ол ышкаш биология, химия, педагогика эртемнериниң теорияга болгаш практикага кегерээр чугула айтырыглары болур.

Ниитизи-биле Тываның эртем-шинчилел организациялары, дээди өөредилге болгаш эртем-бүдүрүлге черлери янзы-бүрү шинчилел ажылдарын чорудуп, оларны улус ажыл-агыйының чугула айтырыгларын шиитпирлээринге шыдаар шаа-биле дузаны чедирип турар.

Ынчалза-даа бистиң мурнувуста сорулгалар улуг, чүге дээрге эртем депшилге, ажыл-агый чаңгыс черге турбас, олар эртемниң мурнунга чаа-чаа негелделерни салып, эртем-шинчилелдериниң түңнелдерин ажыл-агыйның тодаргай адырларынга, кезектеринге шудургу ажыглаарын негеп турар. Бо сорулгаларны үре-түңнелдиг күүседирде Тывага күчүлүг, бедик мергежилдиг кадрларлыг, күш-шыдалдыг материал-техниктиг базалыг, чурттуң ылаңгыя Сибирьниң, эртем-шинчилел институттары-биле ханы харылзаалыг организация херек. Чүге дээрге быдарагай, бичии-бичии темалардыг, кадрлары эвээш, материал-техниктиг базазы кошкак лабораториялар, станциялар республиканың улус ажыл-агыйының бөгүнгү база келир үеде айтырыгларын чедир шиитпирлеп шыдавайн турар.

Ынчангаш Тывага Комплекстиг эртем шинчилел институдун ажыдары чугула. Ацаа бүгү лабораторияларны, секторларны, станцияларны мооңнааш, республиканың чүгле бөгүнгү чугула айтырыгларын эвес, харын улуг перспективаларын шинчилеп, улус ажыл-агыйының кол чугула айтырыгларын, бойдус камгалалының, бойдус байлаан чөп ажыглаарының база ниитилел эртемнериниң шиитпирлеттинмээн айтырыгларын ханы, шудургу ажылдап кылыры эртемденнерден, партия болгаш совет органнарлардан негеттинип турар. Ынчан Тываның бүдүрүкчү күштери бөгүн дүүнгү хүнден, даарта бөгүнден эки хөгжүүр.

К. ШАКТАРЖИК,
А. БЕГЗИ,
эртем ажылдакчылары.

Россияның хоочун хоорайы Орёл чыл бүрүде улам сайзырап турар. Амгы үениң чараш, бедик бажыңнары чаа кудумчуларда туттунган. Орёлда бажың тудуунуң комбинадында Виктор Сергеевич Ефимцевтиң удурткан комплекстиг бригадазы чурттаганың хөй бажыңнарын туткан болгаш тудуп-даа турар.

«Тергиин бригада» деп атты шайырадыг коллектив чедип алган. «Орёлдуң үзүктелдиишкини чок тудуу» деп аддан тудуг методун сайзыраңгайжыдарынга боттуг үлүүн бригада кежигүннери киирген.

Күш-ажылчы шылгараңгай чедиишкиннери, тудугнуң депшилгелиг аргаларын шиңгээдип нептереткени дээш бригадир Виктор Сергеевич Ефимцевке ССРЭ-ниң 1982 чылда Күрүне шаңналын тывыскан.

ЧУРУКТА: В. Ефимцев (оң талазында) болгаш тудугжу В. Потапин.

Л. ТУЧНИННИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохроникасы).

Коммунист Олег Николаевич Монгуш «Тыва кобальт» комбинатта хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи. Шеригден келген олчаан оон күш-ажылчы намдары комбинат-биле холбашкан. Баштай ол комбинаттың автоматика болгаш хыналдазының цех лабораториязынга слесарьлап ажылдай кирген. Амгы үеде ол электростанцияда электри слесары. Ажылга оон кол шынары — чогаадыкчы чорук. Аныяк коммунист партийжи даалгаларын ак сеткилдиг күүседип турар. Ол комсомол организациязының ажылынга салдарын чедирип, аныяктар ортузунга хөй ажылдарны чорудуп турар. Олег Монгуш бүдүрүлгеде чаартыкчыларның бирээзи. Суг арыглаар станцияның химиктеринге оон кылып бергени автоматтыг тургузуг тергиин деп үнелелди алган.

ЧУРУКТА: Хову-Аксының «Тыва кобальт» комбинаттың электри станциязының слесары О. Монгуш.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ДАШЧЫЛАР БРИГАДАЗЫ

№ 81 тудуг эргелелинден Дыртык-оол Оюнның бригадазы үшкү чылды эки темп-биле эгелээн. Эрткен юбилейлиг чылдың социалистиг хүлээлгезинден ажыр Д. Оюнның бригадазы 45 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылгаш, амгы үеде бо чылдың март айының планныг онаалдазын күүседиринче чоокшулаан.

Оларның бригадазы эрткен чылын эргелелдиң бригадаларының аразында социалистиг чарыштың мурнуку одуруун ээлеп, алган социалистиг хүлээлгезин ай санында ажыр күүседип келген. Бригадада хоочун тудугжулар, коммунистер Анатолий Ооржак, хоорай Советиниң депутаты Кувискаал Ооржак болгаш Александр Кара-Сал болгаш оон-даа өскелер эки ажылдап турар. Мурнакчы дашчы Александр Деге үлүг-нормазын үргүлчү ажыр күүседип турар болгаш «Мергежилдиң тергиини» конкурска тиилекчи болган.

Д. Оюнның бригадазы үшкү чылда база шалыпчы ёзу-биле ажылдаарын шиитпирлээн болгаш ам тудуп турары ниитиниң чурттаалга бажыңының тудуун январьда доозуп, ажыглакчыларга хүлээдир дээш кызымак ажылдап турар. Оларда күш-ажылдың сагылга-чуруму эки, ажыл шагы үзүп, прогул кылыр таварылгалар чок болган. «Хөйү — кижи бүрүзү, а кижи бүрүзү — хөйү» дээш» деп девиз-биле ажылдап турарлар. Бригадир Дыртык-оол Оюн эш-өөрүнге, бодунга-даа негелделиг. «Кижи бүрүзү үлүг-нормазын канчаар күүсеткенинден, сагылга-чурумундан бригаданың ниити чедиишкиннери, ажылдың үре-түңнелдии хамааржыр болгай, ынчангаш бот-харысалганы кым-даа утпас ужурлуг»— деп бригадир бо-ла чугаалаан турар. Ажылды шын организастаарынче, кылдынган ажылдың шынарын экижидеринче бригадир сагыш салып, негеп турар. Дооскан объектилерниң хөй кезиин бригада «эки» деп демдектерге хүлээткен.

Ында тудугжулар боттарының мергежилин бедидип, разряд дужаарынче база сагыш салып турар. Бригада кежигүннериниң хөй кезии холушкак мергежилди чедип алган, херек үеде бот-боттарын солуп шыдаарлар.

Найыралдыг бригаданың кежигүннери эрткен чылын 150 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр тургаш, ону 195 муң рубльге күүсеткеш, үени мурнаапаар. Үшкү чылдың эгезинде олар марттың планныг онаалдазын күүседип турар.

Н. ООРЖАК.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) Д. Оюнның бригадазының кежигүннери А. Ооржак, В. Ондар, Н. Монгуш, бригадир боду болгаш К. Ооржак.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

ЭЛЕКТРИ — МАЛЧЫННАРДА

«Кодээ электри тудуг» эргелелиниң коллективи он бирги беш чылдың үшкү чылын эки эгелеп турар. Эрткен юбилейлиг чылда социалистиг чарышка чедиишкиннери дээш эргелел СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң турачкаал вымпели-биле шаңнатканы ажыл-ишчи кижилерни сорук киирген.

Ол эргелелдиң бригадалары юбилейлиг чылда кодээни электрижидер талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылган.

«Ак-Туруг» совхозтуң электрижилдерин олар дооскан болгаш совхозтуң фермаларынче, малчыннарның турлагаларынче ниитизи-биле 40 километр электри шугумун шөйген.

Таңды районнуң девискээринде 10 вольтунуң 70 километр шөйүлген электрон дамчыдылгазының шугумун тургускан.

Элегес-Аксы суурнуң болгаш ында тууйбу заводунуң электри шугумун эргелелдиң тудугжулары чаартып эде кылганындан ол бүдүрүлге үзүктелбес, доктаамал дамчыыр электри энергиязының хандырылгазын алган.

Н. ООРЖАК.

Эртем болгаш техника:

дилээшкиннер, ажыдыышкыннар

СТАКАН СУГДА ЧЫРЫК

Даш чигир уруп каан суглуг стакан элдептиг чырыткы апарган. Латвияде күрүне университединиң ындыг болуушкуннарның механизмин шинчилеп турар физиктиг химия кафедразынга ол дуржулганы СЭТА-ның корреспондентизинге көргүскен.

Лабораторияның соңгаларының көжегелерин дуглааптарга, стакан иштин көк-ногаан отчугаштар-биле чырый берген. Чажыттың ажыдып, рентген-биле даш чигирни херелдендирип кааның дуржулга чорудуп турган эртем ажылдакчызы тайылбырлаан.

Дустар, шилдер, керамика болгаш органиктиг каттыжылгалар, өске-даа кадыг кристалл бүдүмелдерни, тааржыр хоюдуг ажыглап тургаш, албан-биле чырыдып болуру билдинген. Маңаа сагыза чогуур бир негелде херек: бүдүмелди херел-биле баш удур херелдендирери чугула.

— Чүгле сөөлгү чылдарда ханы шинчилелди ап эгелээн люминесценцияның хевирлериниң бирээзи-дир ол — деп, кафедра эргелекчизи доцент Ю. Тиликс чугаалап турар.— Кристалл бүдүмелдерниң атомнуг тургузуун рентген, гамма болгаш бета-херелдер, нейтроннар база ол ышкаш ындыг ягаан-көк чырык үреп, аңаа энергияны мөөңнеп турар, ол күштүг хоюдуг дашкаар үндүрүп турар. Ону хереглеп ажыглаары-биле кафедра ажылдакчылары тускай тургузугну чогаадып кылганнар. Дүргени чаңгыс вай, деңдески чырыктыг кылдыр чырыткыны алырынга ол ажыглаттынар. Тыптып турар люминесценция бичии-ле өске холумак суук чүүлге каттырга өскерли бээр боорга, ону долгандыр турар бойдустуң арыг турарын контрольдаарынга ажыглап турар бис.

С. ШНУНГИН.

Рига.

ЭЛЕКТРОН КОНСУЛЬТАНТ

Харьковта радиоэлектроника институдунуң специалистери компьютерни эң бедик мергежилдиг эмчиниң дуржулгазы-биле чепсеглеп каан. Кижиниң янзы-бүрү аарыглар-биле аарый бээриниң эге чадаларын тодарадыр диагностика моделин болгаш программазын эмчилер-биле кады олар ажылдап кылганнар.

— Ону чорударда медицина практиказында делгеренгей радиоизотоп аргазы-биле шинчилээрин ажыгладывыс —деп, дуржулганы организастап турган бөлүктүң удуртукчузу Г. Кривуль чугаалап турар.— Кижиниң органнарынче болгаш организминиң системазынче ток-биле кады хан дамчыштыр киргеш, оларның байдалдарының дугайында медээлерни датчиктерге бүдүмелдер - радиоизотоптар дамчыдып бээр. Ону анализтеп көргеш, компьютер диагнозту тургузар. Оон тургусткан диагнозтарының шын боор турарын Харьковтуң клиникаларынга эрттирген хыналдалар бүзүрелдии-биле бадыткаан, бо ажылга улуг машина ажыглаары база албан эвес, эмнелге албан чери бүрүзүнге-ле тургузуп ап болур микропроцессорну электрон консультант кылдыр ажыглап болур.

Янзы-бүрү техниктиг тургузугларны хынаарынга бо арга база-ла алызы-биле ажыктыг. Үрелиишкиннерниң чылдагаанын дилеп тып, ону эдеринге компьютер шалыпкын болгаш ылаптыг болуп турар.

Бо шинчилелдер — электроннуг-санаалга техниказының бот-контроль системазын тургузаар талазы-биле дээди өөредилге чериниң кибернетиктериниң ажылының бир кезии. Ажылды уламчылавышаан, курлавыр блоктарны ажыглап тургаш, үрелиишкиннерни эдеринге электроннуг санаалга машиналарын өөредир сорулга оларның мурнунда салдынган.

В. ТАТАШ,
В. НАТ,
СЭТА-ның корр.

БАЧЫМ ИШТИҢ КИЖИЗИ

Николай Монгуш Чадааның көжүп чорур 463 дугаарлыг мехколоннада хүндүткелдиг болгаш мактадыг кижилерниң бирээзи. Ол ам таптыг-ла он ийи чыл иштинде чаа тудугларга электри дамчыдылгазын киирип ажылдап келген. Ынча чыл иштинде «ындыг-мындыг чүве четпес» деп чемеледип көрбээн.

Ол 1968 чылда шериг албазындан халажып келгеш, чолаачы шынзыгалыг болза-даа, Кызылга бир чыл өөренгеш, электрик мергежил чедип алган. Өөредилгезин дооскаш келирге, ону Д. Р. Фирсовтуң удурткан электриктер бригадазынга бижээн. Хоочун электрик аныяк оолду бодунче улам чоокшуладып, байлак арга-дуржулгазын күзелдии-биле дамчыдып келген. Үр болбаанда бригадирниң идегелин Николай Монгуш бүзүредип, мурнакчыларның одуруунче кирген.

1975 чыл — оон амыдыралынга уттундурбас. Ону коммунистиг партияның кежигүнүнге хүлээп алган. Оон бээр улам кызымак, холу дыңзыг ажылдап кирипкен. Оон ажылдап турар цегинге кирбергеш, ында сагылга-чурумнуг, дуржулгазы улуг, мурнакчы кижи ажылдап турарын кым-даа дораан эскерип каар. Техниканың айыыл чок чорууунуң дугайында чуруктарны ында аскылаан. Электриктиң янзы-бүрү приборларын, херекселдерин аай-аайы-биле салып каан, арыг-шевер.

К. ТҮЛҮШ.

Чөөн-Хемчик район.

КӨВҮДЕДИРИН АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

«Мурнакчы» совхоз эрткен чылын күрүнеге эът, сүт, дүк садарының чыл планнарын бир ай эрте күүсеткен болгаш чыл төнчүзүнге чедир пландан ажыр 150 центнер сүт, 100 центнер эът садар дээш немелде хүлээлгезин база бүрүнү-биле күүсеткен. Төрүүр 100 баш хойга онаацтыр 85 хураганны ап, малдың баш санын көвүдедирин ажыр күүсеткен.

Ажыл-ишчилер он бирги беш чылдың өзек чылы — 1983 чылда күрүнеге 350 тонна эът садарын 355 кылдыр, 29 тонна дүктү — 29,5, 30 тонна сүттү 32 тоннага чедир күүседир дээш шиитпирлээннер.

Амгы үеде «Мурнакчы» совхозта мал кыштаглаашкыны эки чоруп турар.

К. МААДЫ.

Депутатка сөс

ТЕМПИНИ КОШКАТПАС

Он бирги беш чылдың үшкү чылы эгелээн. Эрткен юбилейлиг чылда комсомолчу-аныяктарның Хараал-Тей сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери күш-ажылчы эки көргүзүглерлиг ажылдаан. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы ады коллектив эрткен чылгы ажылы-биле база катап бадыткап шыдаан. Ферманың саанчылары, кадарчылары 1982 чылда күрүнеге 230 тонна сүт дужаар планын хуусаа бетинде, декабрьда 252 тонна 600 килограмм кылдыр ажыр боттандырган. Алдынган ол планга немей 35 тонна сүттү чыл төнчүзүнге чедир бүдүрүвүс. Эрткен чылгы бистиң ол бүдүрүлгечи көргүзүглеривис ниити совхозтуң ажыл-агыйжы көргүзүглеринге биче эвес үлүүн киириштиргени чугаажок. «Чодураа» совхозтуң ажыл-ишчилери эрткен чылын база багай эвес көргүзүглерлиг ажылдааш, күрүнеге эът, сүт, дүк садарының чыл планын чедиишкинниг боттандырган. Совхозтуң малының бажы чүзүн айыы-биле өске чылдарга деңнээрге, эрткен чылын элээн өзүлделиг болган.

Эрткен чылын ферма коллективи шынап-ла эки ажылдаан. Планныг онаалдаларын саанчы бүрүзү кызымак күүсеткен. Бодум хуумда, бижиглээн чээрби баш инээн 44000 килограмм сүт саап алыр хүлээлгемни эрткен чылдың ноябрьның 20-де 45168 килограмм чедир саап ап, күүсеттим. Хүлээлге күүсеттинген.

Кодээде чугула кампания — мал кыштаглаашкыны чоруп турар. Бүгү күштү бо хүннерде олче мөөңнээн. 1982—1983 чылдарның кыштаглаашкынын организастыг эрттирериниң магадылалы болур кол чүүл — ниитиниң малынга чем белетээнин район ниитизи-биле багай эвес чоруткан. Ам кол сорулга — кыштаглаашкынны хынамчалыг, организастыг эрттирери. Эрткен чылын районнуң ажыл-агыйларының малчыннары багай эвес ажылдаан. Дыка хөй хойжулар социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен. 49 малчын 90-дан 124 чедир анай-хураганы камгалап алган.

Он бирги беш чылдың үшкү өзек чылында сорулгалар, пландар улуг. Оон чедиишкинниг күүселдези бо чылдың баштайгы хүннеринден эгелээр. Хараал-Тей сүт-бараан фермазының коллективи 1983 чылды база күш-ажылчы сорук кириишкинниг эгелээн, ажылдың темпизин бедик СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 чыл) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, хүннүң негелдезинге дүүштүр ажылдаар тодаргай хемчеглерни ап чорудуп турар.

Ол айтырыгларның чедиишкинниг боттаныры хөй чүүлдерден хамааржыр. Чүнү-даа мурнай күш-ажылдың сагылга-чурумундан. Ажылдың участок бүрүзүнге күш-ажылдың сагылга-чурумун күүседиинин сагылга-чурумун быжыглап, ажыл-херекти чорукту тургузаарынче СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленуму улуг кичээнгейни угландырган. Ол айтырыгны коллективче чугаалашкаш болгаш хемчеглер ажылдап кылдынган. Күш-ажылдың быжыг сагылга-чуруму ажылдакчы бүрүзүнүң херээнге харысалгазын бедидер. Ынчангаш ол айтырыгже бисте кичээнгей улуг.

«Чодураа» совхозта болгаш сүт-бараан фермазында чедир ажыглаттынмайн турар курлавырлар эвээш эвес. Чижээ, бода малды өстүрүп көвүдедир талазы-биле чедир шиитпирлээр айтырыглар бар. Оон кол-ла чылдагааны — ажыл-агыйның специалистериниң ухаажыдылга ажылын ыракта четпес организастап турарында. Ынчангаш чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларны кичээнгейге ап, шиитпирлээри чугула. Хараал-Тей сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери аңаа идепкейлиг киржип, үлүүн кадар.

О. БАТКАР.

Хараал-Тей сүт-бараан фермазының саанчызы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

Тес-Хем район.

НАРЫН КОЖУГЛАР ЧОККА

Таджикистанда университеттиң физиктериниң [illegible] үн баштыктыг проигрывательди кошпайн тура радиоприемниктиң база телевизорнуң дузазы-биле грампластинканы дыңнап болур арганы берген. Ультра кыска чалгыгның диапазонунга радиопередатчик кылдыр ол ажылдап турар. Үн улгаттырыкчызынга тулуштурулга сурунзактарын кожарын ол тургузуг негевес. Проигрывательдерниң конструкциязы база бөдүүн: сигналдар күштелдирер нарын кожугларның херээ база чок. Оон ужундан ине болгаш дискилерниң үннер оруктарынга механиктиг базымышкын эвээжээр болгаш дериг-херекселдерниң деңнели чиигээн.

Л. ПИЛЬМАН,
СЭТА-ның корр.
Душанбе хоорай.

„ЭРЕМАА САДЫЫ!“

— Бо садыгга сүт кирер бе, уруум— деп, бир кырган, чоокта чаа ажыглалга кирген «Юбилейный» деп аъш-чем бараанnарының садыының садыгжызы Светлана Салчактан айтырды.

— Ам сүттү түгле Эремаа садыынга кирер апарган болдур ийин, кырган-авай — деп, садыгжы кыс ээлдек-эвилеп тайылбырлай харыылады.

Кырган-ава чүвениң ужурун эки билбээни-ле ол боор оң:

— Ындыг садыынар кайда чүвел, уруукум? — деп, улур айтырган тур.

— Куду, хлеб садыы-биле кожа садыг аан, кырган, мен ынаар баарым ол, орук аайы-биле кады бадаалы че—дээш, шевергин, силиг кылдыр кеттинген, чазык шырайлыг бир аныяк кыс кырганны эдерткеш үнүпту...

Район төвү Тээли суурга ол чижектиг чугааларны бо-ла дыңнап болур. Сөөлгү үеде маңаа аъш-чем бараанnарының садыгларын немей тудуп, ол садыгларны садыгның чаа аргазы-биле — садып алыкчылар бараанnарны боттары көрүп, шилип тургаш садып алыр кылдыр дерип тургускан. Ынчангаш садып алыкчыларга дыка таарымчалыг апарган. Магазиннерниң аттары безин онзагай, чараш: «Молодежный», «Юность», «Юбилейный»...

Ам үстүнде улустуң чугаалажып турары, Тээли суурнуң Карл Маркс кудумчузунуң адаа ужунда турар «Юность», азы чоннуң боттарының адап турары-биле «Эремаа» садыының садыгжылары-биле, ук садыгның эргелекчизи Эремаа Салчаковна Чанзанның ажыл-ижи-биле кысказы-биле таныжып көрээлиңер.

Район шугумунга хөй чылдарда ажылдап келген бо садыгжыны Тээлиниң чурттакчылары хүндүлээр. Ак сеткилдиг, кызымак ажыл-ижи дээш анаа өөрүп четтиргенин илередип, оон адрезинге чылыг-чымчак сөстерни бо-ла чугаалаар турарлар. Оон садыындан үнген-кирген чон эртен эртелеп, орай кежээге чедир үзүктелбес. «Эки кижиге эш хөй» дижири ол. Садыгга кире бээрге калбаак ак шырайлыг, хүндүлээчел кижи садып алыкчыны чазык хүлүмзүрүг-биле уткуп алыр. Ол дээрге ук садыгның эргелекчизи Чанзан Эремаа-дыр. Чаңгыс-ла бо садыгның эргелекчизи болуп ээп үр үеде ажылдап, онаашкан ажылынга бедик көргүзүглерни чедип ап турарынга кады ажылдап турар эш-өөрү-даа, садып алыкчылар-даа чоргаарланыр. Ынчангаш олар бо садыгны оон эргелекчизиниң ады-биле адап-ла «Эремаа садыы» деп адап турарында база ужур-ла бар.

Эремаа Салчаковна 1959 чылда Тээли ортумак школазын дооскаш, ол-ла чылын Новосибирскиниң садыг-кооператив техникумунче дужаап киргеш, ону 1962 чылда чедиишкинниг дооскан. Баштайгы чылдарда районнуң кожа эмнелгезинге кассирлеп ажылдап турган. 1975 чылдан эгелеп бо хүннерге чедир садыглап келген. Садыгжылап келген үезинде ай, квартал планнарын үргүлчү ажыр күүседип, район баштаар черниң шаңнал-мактадарын хөй удаа алгылаан. Чүткүлдүг күш-ажылы-биле коллективиниң хүндүткелин чаалап ап, садыгжылар аразында калбарган социалистиг чарышка тиилекчи боор келгени дээш садыг болгаш кооперация ажылдакчыларының профэвилел обкому өртектиг белектер, хүндүлел бижиктер-биле каш удаа шаңнаан.

Бедик мергежилдиг, дуржулгалыг садыгжы Эремаа Салчаковна садыг ажылының аныяк кадрларын кижизидип, өөредир херекке бодунуң биче эвес үлүг-хуузун киирип келген. Ажылдап келген үезинде чээрби ажыг аныяк кыстарны садыгжы мергежилге өөредип, бодунуң байлак арга-дуржулгазын оларга дамчыдып берген. Оларның дыка хөйү ук ажылдың хыын тып, анаа хандыкшып, онаашкан ажылынга эзэ харыысалгалыын көргүзүп, мурнакчыларның одуруунда чорул турар апарганынга дагдыныкчы өөрүп чоруур. Оон өөредип каан садыгжыларындан Роза Чапчын районнуң үлетпүр бараанар садыының ийи дугаар салбырында, Василиса Саая Бай-Тал суурда холушкак бараанар садыында, Любовь Саая, Айлан Салчак олар район төвүнде аъш-чем бараанарының садыгларында тус-туста эки ажылдап, дааскан ажыл-херээнге болгаш коллективтиң, хой-ниитиниң ажылдарынга эки киржилгези дээш мактадып турар төлептиг комсомолчулар.

Дагдыныкчы хүлээлгезин эки күүседип келгени дээш Эремаа Салчаковнаны Тээли кодээ Совели «Алдын холдар» деп диплом-биле, а район баштаар чери «Эң эки дагдыныкчы» деп хүндүлел бижиктер-биле каш удаа шаңнагылаан.

— Амгы үеде ажыл-ижинер дугайында чугаалап көрүңерем?— деп, Эремаа Салчаковна Чанзандан дилээримге, ол мынчаар чоргааралдыг-биле харыылаан:

— Ам комсомолчу кыс, бодум өөреникчим Салчак Айлан-биле ажылдап тур мен. ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга тураскаадып калбарткан социалистиг чарышка бирги черни ээлээш, садыглар аразында шилчип чоруур кызыл тукту чаалап ап, оон-биле кады акша шаңналын алдывыс. Бараан саарылгазының планын күүседип турарывыс, садыгның культуразын бедиткенивис ындыг түңнелдиг болганы ол — дээш, садыгда аскан кызыл тугунче өөрүшкүлүг көрдү.— Моон соңгаар кызыл тукту салбас дээш улам кызып ажылдаар бис. Бис база-ла садыгның дээштиг аргазы-биле ажылдап турар болганывыста садып алыкчыларга дыка таарымчалыг боор турар. Саарылга планын күүседиринге ол улуг идигни берип турар. Аъш-чем аймаан удур дээштээш, тус-тус хаптыгаштарга ургулааш, делгиирлерге удурла салып ап, хос чер тургуспайн турар бис.

Чон садыгга келгеш, боттарының херегләэр бараанарын алгаш, чүгле өртээн төлээр, ол-ла. Оон уламындан садыгга хөй оочур-даа турбас. Садыгның культуразын көдүрер дээш эвээш эвес ажылдарны чорудуп турар бис. Садыгжы кижи бараанны чүгле самбыя чуул, ындыг садарындан ангыда чон-биле эптиг-ээлдек чугаалажып, кандыг бараанны канчаар ажыглаарын, оон амдан, шынарын база тайылбырлап бериптурга садарга, садып алыкчылар кончуг сеткил ханып алыр. Чамдыкта харын албас дээни-даа аъш-чем аймаан шенеп, сонуургаары-биле садып ап турар боордур.

Районнуң складынга келген-не бараанарны садыгжылар товароведтерниң хуваалдазын ёзугаар үргүлчү ап, садыгның бараан ассортиментизин элбекшидер дээш бар-ла аргаларны ажыглап ажылдап турар.

Эремаа Салчаковна Чанзаң 3 оол, 3 кыс — 6 уругларның иези. Оон өөнүң ээзи Пла Саая дээди эртемниг зоотехник, районнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң зоотехниги. Оларның улуг оглу Эдуард шеригде. 4 кижи школада эки өөредилгелиг. Хеймери садикте. Уругларының өөредилге-кижизидилгези дээш Чанзаң биле Саая доктаамал сагыш салып, уругларының кичээлдеринге олуржуп башкылар-биле сүмележип, оларның ажыктыг арга-сүмелерин дыңнап ап, ону уруглар кижизидилгезинге ажыглап турар. Школа-биле, ыяла төрелдер комитеди-биле быжыг харылзаалыг.

Онаашкан ажылы, ажы-төлүнүң кижизидилгези, оларның келир үези дээш үргүлчү сагыш салып чоруур мурнакчы ажылдакчы, төлептиг ие кижиниң дугайында бо кыска чүүлдү моон-биле доозуп каалы.

И. СЕДИП-ООЛ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ТАЙБЫҢ ТУГУНУҢ ТУДУКЧУЗУ

Тайбының херээн камгалаарынга СЭКП-ның болгаш совет күрүнениң салымышкыныы делегейниң хөй-ниитизи, политиктиг сургаглыг ажылдакчылары, янзы-бүрү чурттарның массалыг информация чепсектери бедии-биле үнелеп турар. ССРЭ-ниң тайбынга ынак быжыг угланыышкынын СЭКП ТК-ның Чигине секретары Ю. В. Андроповтуң Москвага болган байырлыг хуралга илеткелинге, америк тайылбырлакчының айтырыгларынга оон харыыларынга база катап бүзүрелдиг бадыткааның онзалап демдеглеп турар.

Бүгү делегейге, хамыктың мурнунда Европага тайбынны камгалаарынче болгаш быжыглаарынче угланган Совет Эвилелиниң принципиалдыг ленинчи даштыкы политиказы Вашингтонның сарыыл чок болгаш дайынзырак политиказынга удурланышкак болуп турар деп, Герман Демократтыг Республиканың «Нойес дойчланд» солуну бижээн. Чепсегленилишкинниң дүжүрер дээш, чавырлыышкын дээш туржуп турар бүгү кижилер совет тайбын инициативаларга **байыр** чедиргеч.

СЭКП ТК-ның Чигине секретары Ю. В. Андроповтуң Москвага байырлыг хуралга илеткелинге айыткан тайбынче кыйгырыын делегейниң улустары сеткил ханышкыны-биле уткаан деп. Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-ның Президиум кежигүнү, ЧССР-ниң Национал хуралының даргазы Алоиз Индра «Нове слово» солунга бижээн чүүлүнге демдеглээн. Тайбын дээш, делегейниң дүшкүүрүлүг чорууп чавырылдырар дээш демисел бирги чергениң онза чугула ужур-дузалыг сорулгазы болуп турарын Октябрьның Төрээн чурту бүгү делегейге тодаргайы-биле медеглээн. Совет Эвилели бодунуң бүгү төөгүзүнүң дургузунда тайбын, социализм, хосталга болгаш демократия дээш демиселчилерниң мурнуку одуруунга чорул келген болгаш чорул-даа турар.

Совет даштыкы политика — ол дээрге, делегейге тайбынны болгаш айыыл чок чорукту хандырарының, боо-чепсектиң эндере бүдүрериниң кызыгаарлаарының политиказы-дыр деп, Ханойнуң «Нян зан» солуну бижээн. Совет даштыкы политиканы делегейниң тайбынга ынак бүгү кижилери ээн-биле деткип турар. Стратегтиг боо-чепсектерни болгаш ортумак ырак шылдыын ядролуг боо-чепсээн кызыгаарлаар база кызырар талазы-биле тодаргай болгаш эң чугула саналдарны СЭКП ТК-ның Чигине секретары Ю. В. Андропов киирген. Ол саналдар — амгы үениң эң чугула айтырыы — ядролуг халаптың кыжанылышкынын узуткаар айтырыгны Совет Эвилелиниң мерген угаан-биле көрүп турарының тодаргай херечизи-дир.

Совет тайбын чаа инициативалар чепсегленилишкинни дүжүрер талазы-биле боттуг болгаш ёзулуг чугаалажылышкынарны эгелээринге үндезин болур ийик деп, АКШ-тың Компартиязының Чигине секретары Гэс Холл медеглээн. Бүгү делегейде тайбың талалакчыларын ол инициативалар дайынга удур демиселче улам сорук киирип турар. Тайбын дээш, агрессияның болгаш дайын халдаашкынының политиказынга удур бүгү кижилер НАТО-ның дайынзырак политиказын, АКШ-тың президентизи Рейганың «эге санал» дээр медегечи болгаш кем-буруулуг чулчуруушкунун шыңгыы буруу шаап турар.

Германияның Социал-демократтыг партиязының даргазы Вилли Брандт бодунуң партиязының парлалга бюллетенинге чүүл бижээн болгаш чавырлыышкынның политиказын уламчылаарының эргежок чугулазын демдеглээн. «Соок дайынның» ёзузу-биле ходелип турар Барыын чукте политиктиг бөлүктерни ол шүгүмчүлээн.

Ортумак ырак шылдың ядролуг чаа америк ракеталарын Барыын Германияның девискээринге эккеп тургузар бе, азы тургуспас бе деп айтырыгга хамаарыштыр шиитпирни Германияның Федеративтиг Республиказы бо чылын хүлээп алыр деп турар. Чугаалажылышкынарның аргазы-биле ол ракеталардан чайлай берип болурувустуң демдектери сөөлгү үеде коступ келген деп, В. Брандт демдеглээн.

(СЭТА).

МОДЕЛЬ БЕ, ЧИРГИЛЧИН БЕ?

Келир чүс чылдың хоорай чурттакчызынга бараалгап чедер чалалганы бистерге, совет журналистер бөлүүнге, «Химия-82» делегей делгелгезинде бодунуң павильонунга «Еспе» деп финн фирманың төлээзи хүндүткел-биле тудускан чүве. Ол чалалганың күзелдии-биле хүлээп алдынганы чугаажок.

Салдынган сорулгага чедеринге чүгле үе-шак санаар машина херегленимейн барган эвес, харын-даа анаа автомобиль безин негеттинмээн. Чээрби дөрбелчин метр хире шөлдүг хос өрээлдиң эргиниң чанынга доктаай бердивис. Фирманың төлээзи Тимо Тонмо тургузугнуң башкарар черинге олурупту. Караңгыладыпкан өрээлдиң шалазындан орун уштунуп үнүп келди.

Чоорганныг, сыртыктыг, шывыглыг бөдүүн болгаш таарымчалыг орун. Ээзи-ле чок. Финн архитекторларга, чурукчуларга ол бажыңның ээзи дүлгүүрүн тур кала бергеш, тайылбырлакчылар кылдыр оларны арттырып каап дээрзин бистерге тайылбырлаттылар. «Еспе-2001» деп адаттынган бир янзының солун чүүлүн финнер кылганнар.

Сергек хөгжүм болгаш экран. Экранга бажыңның арты ханазы эртен апарган кылдыр хуула берди. Экранда хүн тырыы өрээл иштин чырыдып тур. Кымның-даа кижилгезин чокка орун ында берди. Оон орнунда стол турупту, хананда ээп каш сандайлар уштунуп келдилер, аалчыларны эртенги чемге чалаан-даа дег.

А үе эртип тур. Хоорайның шимээниниң кудумчулары, далайның корушту черлери, заводтарының болгаш албан черлериниң корпустары экранга дес-дараалай көстүп эрттип-ле тур. Экранда хүн улам бедий берди, бажыңның ээзи — ырак эвес келир үениң кижизи — бижик столунуң артынга кезек ажылдаптар деп шиитпирлээн чадавас.

Финн специалистерниң болуп турарын ёзугаар келир үедеги хоорай чурттакчызының өрээлиниң кылып шыдаары алды янзы өскерлиишкиннерниң шуптузун тодаргайлап бижээш-даа канчаар. Экранда хүнниң сөөлгү херелдери-биле кады оорн база катап болунуң тургузуун ээлепти. Саналга машиналарының дузазы-биле столдар, сандайлар, креслолар алыртынып, шугжаттынгылаан.

Келир үеже бакылай каап тарын кижи кезээде күзеп чоруур. Оон моделин тургузуп, кезээде-ле тооп чуда бээр. Финн архитекторлар болгаш чурукчулар боттарының ол ажылын боттандырарда хоорай чурттакчызының амыдыралынга хоорай бажыңнарының шолу чугула рольду ойнап турар-дыр. Ындыг болганда, ол шолду чогумчалыг кылдыр ажыглаары чугула дээрзин улуртулга болдуннар.

«Еспениң» специалистери бажың херекселдериниң үр үеде чогаадып келгеш, оларны чурттала өрээлиниң техниктиг комплекизи-биле каттыштырар деп шиитпирлээннер. Элээн делгем-даа өрээлдерни ынчаар дерип болур. Техниктиг принцип чангыс аай дээрзин олар шынзыдып турарлар. «Еспе» фирма бодунуң продукциязын бистиң чуртувуска база садып турар дээрзин демдеглеп каары чугула.

Хөгжүмнүң сөөлгү үнери-биле кады ол чиргилчин база чиде берди. Бистиң мурнувуска база катап шуут-ла хос өрээл туруп калды. Финн тайылбырлакчы санал-онал илередир дептерни бистерге көргүсту, оон арыннарында ук спектакльдың көрүкчүлери оон организаторлары-биле болгаш бот-боттары аразында ажык чугааны чорудуп турар болду. Баш бурунгаар эң эки модельди шилип алыр төлээде, келир үениң дугайын амдап эгелеп болаары чугула дээр дугайында айтыышкынга хамаарыштыр бир аай болдаадаш болуп турар.

— Шак-ла ындыг маргылдаалыг чугаалар Хельсинкиге база болгулаан, көрүкчүлер база хөй турган — деп Т. Тонмо чугаалай-дыр.

— А силер бодунар ындыг бажыңга чурттаксаап силер бе?— деп, оон айтырдывыс.

Ол ыттаваады, пиктиг хүлүмзүрээн ыткан болду.

Б. ГРИЩЕНКО,
СЭТА-ның корр.

МОСКВА.

Бөгүн—кампучи улустуң национал байырлалы

„ТИИЛЕЛГЕ ЧАҢГЫС ЭПКЕ КАҢНАЛЫР”

— Тиилелге чангыс эпке каңнаттынар деп кампучи үлегер домак бар. 1979 чылдың январьда хыдып узуткаар полпотчу ёзу-чурумдан Кампучияның хосталганының баштайгы хүннеринден эгелээш чаа, революсчу эрге-чагырганың кол күжениишкиннери массаларның иштики чаңгыс эвиң быжыглаарынче. Национал тургузуушкунунуң болгаш камгалалдың чаңгыс аай фронтузун база Кампучияның Улусчу-революстуг партиязын долгандыр оларны сырый каттыжарынче угланган турган. Патриотчу кижизидилге-биле чергелештир чугула сорулга болза, Вьетнамның болгаш Лаостуң, Совет Эвилелиниң, өске-даа акы-дуңма социалистиг чурттарның улустары-биле, бүгү делегейниң дээштиг күштери-биле чаңгыс эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаары болуп келген болгаш болуп арткан-даа— деп, Баттамбанг провинцияның улусчу-революстуг комитединиң даргазының оралакчызы Конг Сруон мээң-биле беседалажып ора, чугаалады.

Баттамбанг—ол атташ провинцияның кол хоорайы, Кампучияның улуг үлетпүр болгаш культура төптериниң бирээзи. Пномпеньден мурнуу-барыын талада 300 километр черде ол туруп турар. Оон чаагай хөрзүннүг чери 19 муң ажыг дөрбелчин километр чаптылып чоруткан.

Баттамбанг провинция полпотчуларының кемниг үүлгедиишкиннеринден кымнардан-даа артык каражадаан. Полпотчулар оон чурттакчы чонунуң тайбын күш-ажылынга ам-даа шаптыктаарын оралдажып турарлар. КУРП-туң IV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, провинцияның чурттакчылары Пол Пот — Иенг Сарииниң бузутчу бөлүүнүң чагыргазының уржуктарын чүгле чаштырыышкининг ажып эртип турар эвес, а кампучи реакцыыг чоруктарның Тайландыда артып калган сыскынчыларының кызыгаарны бузу [illegible] чимзениишкиннеринден кызыгаарны бүзүреддиг камгалап турарлар.

Бүгү кампучи улус-биле бир дөмей, провинцияның чер ажылдыгары полпотчу бөлүктүң дүжүргенинин болгаш улусчу республиканы чарлаанының дөрт чыл оюн күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп турар.

Бот-боттарынга күш-ажылчы дузалажылганың кодээ ажыл-агый бөлүктери тарылга кампаниязының планын дыка ажыр күүсеткеннер. Баттамбангта чүгле ристи белен 280 муң ажыг гектар черзе чаштырган. Эрткен чылын бир га шөлдең ортумаа-биле 900 килограмм арыглаттынмаан ристи ажааган болза, ол дүжүттү гектар шөлден 1,1 тонна чедир өстүрерин планнап турар. Специалистерниң санап турары-биле алырга, аъш-чемниң ол чугула продуктузу-биле провинция чүгле бодун хандырар эвес, а оон чамдызын күрүнеге дужаап база шыдаар.

Кодээ ажыл-агый техниказын провинцияда чоп ажыглап турар. Кожуп чоруур механизастаан ээзи каш чаа отрядтар ында ажылдап эгелээн, механизаторлар белеткээр курстар болгаш трактор станциязы ажыттынган. Кампучияда кодээ ажыл-агыйны механизастаары Совет Эвилелиниң, социалистиг өске-даа чурттарның кады ажылдажылгазының болгаш улуг дузазының ачызында чоруттунуп турар. Совет техниказы, ылангыя тракторлар ында аажок үнелеттинип турар.

Амгы үеде Баттамбанг хоорайда джут фабриказы, доң болгаш соок суксуннар бүдүрер заводтар, пос-таавы болгаш аъш-чем бүдүрүглелери, рис боолбазырадыр фабрикалар ажылдап турар. Оруктар болгаш транспорт чепсектери катап тургустунуп турар. Совет специалистерниң дузазы-биле рис ажылының селекция дуржулга станциязының тудуу чедиишкинниг чорул эгелээн, чаа электростанция тудуузу эгелеп кылырының белеткел ажылдары чорул турар, университетти болгаш политехниктиг институтту ааартып кылыры эгелээн.

Кадык камгалал системазы бедик темпилер-биле катап тургустунуп турар. Медицина пунктулары азы эмнелге черлери, поликлиникалар азы кожуп чоруур медицина отрядтары ажылдавайн турар ындыг уездилер провинцияда барык чок. Бижик билбес чорукту узуткаар талазы-биле, ажылчыннарның болгаш албан хаакчыларының профессионал мергежилиниң, политиктиг өөредилгениң деңнелин бедидер талазы-биле улуг ажыл чорул турар. Кинотеатрлар болгаш кожер кинолар, радиостанциялар база Кампучияның СПК информация агентствозунуң салбыры ажылдап турар. Чурттакчы чон солун, сеткүүлдү доктаамал номчуп турар. Хоорайның чаагайжыдарынга чурттакчылар эвээш эвес күштү үндүргеннер. Кудумчулар арыгсылыг, корум-чурумнуу-биле ылгалып турар.

— Кандыг-даа революция болуп камгалап шыдаар болза, чүгле ол ынчан сорулгазын күүсеткен боор болур дугайында Владимир Ильич Лениниң чугаалаан сөстери Кампучияның амыдыралынга тумү-биле хамаарыштыр турар. А делегей пролетариадының улуг баштыңчызының ол чагыын күүседир дизе, быжыг чепсектиг күштер, революцияның херээнге илеп талазы-биле бердинген кадрлар, байдалды шын сайгарып билир чорук, чоннуң ортузунга дээштиг кижизидилге ажылы херек, ол ышкаш контрреволюцияның чамаланиишкиннерин доктаамал сойгалап илередири, улусчу эрге-чагырганың органнарын бүгү-ле чадаларга быжыглаары чугула. Ол болгаш өске-даа сорулгаларны шиитпирлээринге Баттамбангтың партия болгаш улусчу революстуг комитеттеринге КУРП ТК-ның болгаш Кампучияның Национал тургузуушкунунуң болгаш камгалалының чаңгыс аай фронтузунуң төлээлери дузалап турар.

Кампучи революцияның тиилээринге чогум-па дүлгүүр болган чүүл, аар-берге, хан төгүүшкүннүг демиселге чаалап алган хосталганы, хамаарышпас чорукту болгаш тургузукчу тайбын күш-ажылдың аас-кежиин делегей реакцызы-биле демнежип алгаш будаап алыр дээш, төрээн чурттуң өскерликчилеринге ажып эрттинмес ындыг күш болза Баттамбанг провинцияның чурттакчыларының, республиканың бүгү чонунуң чаңгыс эви болгаш сырый каттыжышкыны, партияны, Кампучияның Национал тургузуушкунунуң болгаш камгалалының чаңгыс аай фронтузун болгаш кампучи улустуң дүрүм ёзугаар кара чаңгыс төлээлекчизи болур КУРП-туң чазаан долгандыр ажылчы чоннарның сырый каттыжышкыны, социалистиг дөм-каттыжылга чурттары-биле, бүгү делегейниң дээштиг күштери-биле эп-сеткил каттыштырылгазын доктаамал хөгжүдери болгаш быжыглаары болур — деп, Конг Сруон беседазының түңнелинде демдегледи.

Ол сөстер декабрьның сөөлгү хүннеринде болган Кампучияның Национал тургузуушкунунуң болгаш камгалалының чаңгыс аай фронтузунуң чөвүлелиниң ийиги конференциязының резолюциязында база бадыткаттынган. Кампучи улустуң кол сорулгазы болза КУРП-туң IV съездизиниң шиитпирлерин боттандырары, социализмниң үндезиннерин республикага тургузары болур артар деп конференцияга демдеглээн.

В. КАПРАЛОВ,
СЭТА-ның корр.

Пномпень.

ЧУРУКТА: „Бо ие кижиниң хүлүмзүрүү — Кампучия Улус Республиказында иелерниң аас-кежииниң херечизи-дир.

В. ХРИСТОФОРОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Диптерден МЕДЭЭЛЕР

⊙ БЕРЛИН

Карл Маркстың чогаал ажылдарын, оон амыдырал-чуртталгазының болгаш ажыл-чорудулгазының дугайында номнарны парлап үндүрери — бо чылын Герман Демократтыг Республиканың ном парлап үндүрер черлериниң ажылының кол угланыышкыннарының бирээзи болур. Оларны парлап үндүрерин эртемниг коммунизмниң үндезилекчизиниң төрүттүнген хүнүнден бээр республикада калбаа-биле демдеглеттинип турар 165 чылынга тураскааткан.

Карл Маркстың чогаалдарының долу чыындазының ээлчеглиг томнарын Берлинниң «Дитц-ферлаг» дээр ном үндүрер чери парлаар. СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институду биле Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институду ол парлап үндүрүүшкүннүң белеткээрин кады боттандырып турар. Оларның аразында чаа — «Капиталдың» канчаар бижиттингенин тоожуп турар документилер чыындазы, эстетиканың хөгжүлдезинге К. Маркстың болгаш Ф. Энгельстиң салыышкынының дугайында монография, «Маркстың уруглары» деп ном бар.

⊙ ДАМАСК

Израиль эрге-чагыргалар Иордан хемниң ажелеттирген барыын талакы эриинде террорнуң болгаш күчү-түрүүшкүнүнүң политиказын уламчылавышаан.

Дамаскыда кээп турар медээлерни ёзугаар алырга, израиль шериг кезектер араб патриоттарның дыка көвей хөй-нити организацияларының албан черлериниң бажыңнарынче үрегдекчи халдаашкыннарны кылып, оларның активистерин кара-турразында эттеп-эрийдеп турган. Палестин десентерниң Ад-Духейшиде лагеринге израиль агрессорлар тудуп хоругдаашкыннар кампаниязын чоруткан. Удурланыышкынның палестин шимчээшкининде бактаап турар дээр шын эвес буруудадышкын-биле туттуруп хоругдаттырган он сес кижини трибуналга судтаар деп турар. Оларны янзы-бүрү хуусааларда кара-бажыңнаар деп кыжанып турар.

⊙ НЬЮ-ЙОРК

Штаттар, округтар болгаш муниципалитеттер албан-хаакчыларының профэвилелдериниң америк федерациязының Нью-Йорк салбыры АКШ-тың Төп Америкада агрессчи политиказын буруу шапкан.

Никарагуага удур чепсектиг өжүк-чөңгээлерниң организастаар чорукту соксадырынче болгаш Төп Американың ол чурту-биле болур-чогуур харылзааларны доктаадып тургузарынче Р. Рейганның администрациязын кыйгырган резолюцияны Нью-Йорка болган профэвилел хуралының киржикчилери чаңгыс үн-биле хүлээп алган. Никарагуаны сулараадып баксырадыр болгаш Сандинночу дүрүм ёзугаар чазакты дүжүрер талазы-биле президент Рейганның чүүлдүг деп нерген планы бот-эргелиг күрүнеге удур агрессияның шыңгыы болгаш айыылдыг үүлгезии болуп турар.

⊙ ДЕЛИ

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң айтырыгларын чедиишкиннииг шиитпирлээр сорулга-биле эртемни болгаш техниканы дүрген хөгжүдери— Индияның чазааның ажылдап кылганы комплекстиг программаның кол сорулгазы-дыр. Андхра-Прадеш штаттың Тирупати хоорайынга индий эртем конгрессиниң 70-ги сессиязын ажыдарынга чүве чугаалап тура, Индияның премьер-министри Индира Ганди программаны боттандырары национал экономиканың эң чугула адырларын улам ынай көдүрерин идиг бээр дээрзин онзалап демдеглээн.

⊙ БРАЗЗАВИЛЬ

Күш-ажылдың конго партиязының ТК-ның политбюро кежигүнү, идеологтуг ажыл болгаш өөредилге дээш харыысалгалыг Жан-Пьер Чистер-Чикайя империализмниң дээштиг күрүнелерге удур чимзениишкиннерин буруу шапкан. Чер болганда дүшкүүрелдиг чорукту империализмниң күштелдирип, бүгү-ниити тайбынга кыжанышкынныг кылдыр боо-чепсекти эндерилдирип, Африка дипте чидирген туруштарын эгидип алырын оралдажып турарын Конгонуң «Этумба» солунунуң айтырыгларынга харыылап тура, ол онзалап демдеглээн. Ол байдалдарда Күш-ажылдың конго партиязы революцияның чаалап алышкыннарын камгалаар дээш бодунуң хүрээлениин ыяк быжыглаар, идегелдиг экономиктиг бааланы тургузаар дээш чүткүлдүг ажылдаар, аңгы дайзыннарынга удур демиселди күштелдирер ужурлуг деп, ол чугаалаан.

(СЭТА).

КИЖИЛЕРГЕ УДУ

«АҢНААШКЫН»

ЛОНДОН. (СЭТА). Эрткен чылдың сөөлгү неделязында Соңгу Ирландияда англи шериглер кижилерге удур ёзулуг-ла «аңнаашкынны» эгелээннер. Британ армияның таңныыл шериглери Белфасттың кудумчузунга 19 харлыг Патрик Эллиотту боолап каан. Ол кафеден кудумчуже үнүп ора өлүрткен. Боолаашкын кандыг-даа сагындырыг чокка болган. Көрген улустуң херечилээни болза: элээди оол кафеден садып алган аъш-чемниг савазын холунга тудуп алган чораан. Ынчалза-даа полицияның болгаш шеригниң медеглелинде ону «арнын чажырып алгаш, хөй акшалыг чораан» деп нүгүлдээн. «Дээрбечи уптээшкин» кылган деп ол оолду буруудадырын эрге-чагыргалар оралдашкан.

Элээди оолду өлүрген чорук Ольстерге улуг килеңнээшкин бөлдүрган. Шак ындыг үүлгедиглер ында чаңгыс эвес удаа болуп келген. Сөөлгү недел
ларда Ольстерниң хоорайлары
ның кудумчуларынга 8 кижи
ни англи шериглер болгаш по
лиция өлүрген.

Англи солдаттарның сөөл
үеде кылган кем-буруул
үүлгедиглери Соңгу Ирланди
ның херектериниң талазы-б
ле англи министр Дж. Прайо
нуң чоокта чаа «Айыыл ч
чорукту хандырар хемчегл
дугайында» дээр медеглел
бадыткаан-дыр деп, Ольсте
ниң демократтыг күштери с
нап турар.

Англи ажелекчи солдатта
га араатанзыг ёзу-биле өлүр
кен элээди оолдуң иези
кем-херекти ханызы-биле н
тээрин негээн. Ынчалза-д
анаа буруулуг солдаттарга к
земче онаарын эрге-чагырг
лар бадавайн турар. Амга ч
дир-ле чаңгыс-даа англи со
датты тудуп хоругдаваан а
судка киирбээн.

ХЛЕБ

Силерниң столуңар кырында чыдар хлебти топтап көрүңерем. Чолдак, [illegible]егер-домактары, сорук киирикчи [illegible]ры-биле алгаттынган хлеб төгерик-даа, дөрбелчин-даа хевирлиг болза, ооң үнези деңнээр чүве чок.

Хлебтиң сорттарын безин көрүңерем: арбайдан, кызыл-тастан быжырган, Орёлдуң, Риганың, Саратовтуң дээш-ле агыдаа, каразы-даа хамаан чокка үнелиг чем болуп артпышаан.

Чечектерниң, сигеннерниң, арыгның, күскү эртенниң, далайдан каккан сырынның, январьда быскаппан турар харның чыды кайы хире ийик? А черден дазылданып үнген хлебтиң чыды ооң артык дээрзинге кым удурланырыл? Чечек чыгбас, далайга эжинмес, харга чуңгулавас улус бар-ла болгай. А шагнып эки үелеринде тараа ажаавас чон бар бе? Суугудан чаа уштуп келген хлебтиң магалыг чыдын хөрек долдур тыныксавас кижилер турар бе? Чок. Ооң чыды кандыг-даа чаагай чытка деңнеп четтинмес. Хлебтиң чыды кандыгыл? Хлебсиг болбайн канчаар. Оон өске аңаа домейлээр чүве чок. Шынап-ла хлеб кайда-даа хөй, өртээ чиик, кым-даа ону садып алыр. А ооң үнези?..

Хлебти чүнүң-биле үнелээрил? Бирги ээлчегде ол экономиктиг ужур-дузалыг. Ооң үрезиннери, янзы-бүрү машиналар, механизмнер, чемишчидилге, шаңнар, элеваторлар, дээрбе, хлеб быжырар черлер, магазиннер... Силерниң столуңар кырынга хлеб үргүлчү чытсын дээш соксаал чок ажылдап турар чүүлдерниң даңзызы моон-даа узун. Чер, техника, ажаалда, үрезин белеткели, ооң болбаазырадылгазы, чаштырылгазы-биле холбашкан чүүлдерни санаары, дугаарлай бижиири безин берге ажыл. Ындыг болганда хлебтиң үнезин тодарадыры дыка-ла нарын.

Хлебтиң үнезиниң дугайында өске чугаа база бар. Аңаа кижиниң хамаарылгазы, берге-даа, өөрүнчүг-даа үеде эш-өөрү, таныш-көрүштери, төрел-дөргүлү-биле ону үлежип билири база чугула болуп турар. Хлебке хамаарылга, ону хумагалыг чарыгдап билир чорук амгы үениң чугула айтырыы.

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын деткээн партия ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң документилеринде тараа бүдүрериң доктаамал көвүдедирин, тарааны, хлебти база хлеб продуктуларын кампыг чарыгдаарын чугула деп санаан.

Бисте тараа арбын болдур ийин. Делегейде эң чиик өртектиг хлеб бистиң чуртувуста. Ол байлак бисти хлебке хумагалыг болурунче кыйгырып турар. Ынчангаш тараа продуктуларынга улам камныг, ажыл-агыйжы болур ужурлуг бис. Ол ажыл-агыйжы чорук «пуд тараа бүрүзүн камгалаар» деп ленинчи сагыш салыышкынга үндезилеттинген. Ол дээрге алдынган дүжүттү ой-шаанда ажаап алыры, шөлдерге, оруктарга тараа төкпези, далганны хынамчалыг шыгжаары, хлеб быжырыкчызы мастерлерниң күш-ажылының үнелээри, хлебти октавазы-дыр.

Хлеб дугайында чугаа ам чүге катап тургустунуп келгенил? Бистиң дайын уржуундан мурнунда хоозураңгай турган хөй националдыг күрүневистиң хлеб карточказын, ол дээш дүн-хүн чок ээлчегге турар чоруун, аш-чутту көрбээн аныяк салгал өзүп келген.

Ам солуннар редакцияларынга кээп турар чамдык чагаалардан көрээлиңер. Оларның авторлары аажок сеткил хомудаашкын-биле бижип турар.

«...Дөрт каът бажыңда чурттап турар мен. Аъш-чем артынчылары-биле кады бок төгер контейнерже хлебтиң улуг-улуг кескиндилерин октап турар-дыр».

«Бир кижиниң хуузунда «екладындан» 43 борбак хлеб тывылган. Ол ону магазинден садып алганы шын. Ол февральдан августка чедир малга 263 борбак хлебти чем кылдыр берген-дир...»

«Автобус доктаар черге мындыг чүүлдү эскердим. Бичии уруглуг аныяк ие турган чүве. Демги чаш кижи булочка дайнап турган. Элээн болганда ол «Булочка ам чивес мен»—диди. «Чоор сен ону, бок урар демирже каавыт» деп иезп чугаалады...»

«Хоорай богу төгер черге чүс ажыг борбак хлебти көрдүм. Өл-чаъстан кайгамчык турган хлебтер ногаан кылдыр дүгүп, ылбырап калган чыдырлар...»

Шала кырында, буттар адаанда хлеб. Соңгадан үндүр октаттынга берген кескинди хлеб. Бок төгер черде хлеб... Тодуг кижиниң чажыпкан хлевин кижи шынап-ла кая-даа көөр. Аш-чутту көрген хоочун салгалдың кижилери ындыг чоруктан чүрээ аарыыр, кылын хайныгар. Чүге ындыгыл? Аныяктар хлебти чүге үнелеп билбезил? деп айтырыглар оларның бажынга дораан төрүттүнер. Ынчангаш, саналдар, сүмелер, чагыглар киирген чагаалар солуннар редакцияларынче шуужуп турар. Оларның шуптузунда хлебке хумагалыг болуруның чугулазын айыткан. Оон-биле чергелештир хлебти чүгле үнелээр эвес, а хүндүлээр херек деп мерген сөстер база бар.

Хлебке хамаарыштыр мен чажымда беш мыңдыг чүүлдү дүрүм кылып алган мен: «Аасга хлеб барда багай сос этпес», «ону хирлиг хол-биле тутпас», «хлебтиң чымчак чери-биле янзы-бүрү хевирлер кылбас», «ону октавас» болгаш «ону бок-биле кады бажыңдан дашкаар үндүрбес». Кырган-ачам ону «хлебчигеш» деп чассыдып адаан чүве.

Хлебти камнаары болгаш үнелээри дээрге, ону чемниң эң чугула продуктузу кылдыр көрүп, тарааны естүрген болгаш дүжүттү дүн-хүн чок ажааган кижилерни база хүндүлээри болур.

Хлебти камнаары дээрге, ону эвээштирири эвес болдур ийин. Артынчы чок кылдыр чип шыдаар хирени садып алыры-дыр. Чамдык кижилер эндере-ле садып алгаш, ону кадырып-кадырып үндүр октаптары чажыт эвес.

Хлеб дугайында чугаа дээрге-ле, оон камналгазының дугайында чугаа-дыр. Чидириглер-биле демисел ховулардан эгелээр, оруктарга, элеваторга, дээрбеге, хлеб быжырар черге, магазиннерге уламчылаар. Сынта тараадан стол кырында булкага чедир ол узун-даа, ур хуусаалыг-даа оруктуу эртер. Ол хумагалал чок кижилерниң столунга келгеш, үнезин чидирипттер, бок аразынче кире бээр.

Хлеб дугайында чагааларны анализтеп номчуп ора, бистиң чонувус ону ёзулуг-ла үнелеп билир-дир деп бодал сагышка кирер. Ону номчукчуларның хөй санныг чөптүг чагааларын бадыткап турар. Чамдык кижилерни хлебке хумагалыг болуруп өөредир дизе, ажыл-агыйжы эвес чорукту хейнү илередир херек деп түңнелге келир.

Хлеб барда амыдырал чылыг-даа, чырык-даа. Ынчангаш хлебтен үнелиг чүве чогу-даа шын.

В. СТЕПАНОВ.

(«Известия» солундан кызыра очулдурган).

МОСКВА. Үлегерлиг Бичии театр «Черлик ангел» деп шииниң баштайгы көргүзүглери-биле чаа кижини канчаар кижизидер дугайында шыңгыы чугааже көрүкчүлерни чалап турар. «Шииниң автору сураглыг украин драматург А. Коломиец ол шиини «Өг-бүле дугайында тоожу» деп адааны» режиссёр Б. Седов чугаалаан. Ында чугаа болза, адаларның болгаш оларның уругларының дугайында, салгалдарның үргүлчүлелиниң дугайында боор турар. Шииниң кол маадыры — Павел Никитич Ангел онза сонуургалды болдуруп турар. Ол уктуг ажылчын. Мөгаг-шылаг билбес ажыл-ишчи, хөй кижилиг өг-бүлениң өгбези болбушаан, уругларын күш-ажылды ак сеткилдиг көөрүнге, кижилерни хүндүлээринге, төрээн черинге ынак кылдыр кижизидерин оралдажып турар. ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Самойлов ону чогум-на ындыг кылдыр ойнап көргүзүп турар.

Шиини РСФСР-ниң улустуң чурукчузу Е. Куманеньков каастаан, музыканы аныяк композиторлар А. Микита-биле В. Свечников чогааткан.

ЧУРУКТА: «Черлик ангел» деп шиинде болуушкуннардан.

В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаzы.

СПОРТЧУ КЛУБТА

Кызылга «Аныяк спартакчы» деп бичии мөгелерниң спорт клуву чоокта чаа тургустунуп, чүгле дөрт ай хире болган. Бо үениң иштинде ында хүрешке сундулуг 100 ажыг школачылар хаара туттунган болгаш ук клубтуң материалдыг баазазы, спорт дериг херекселдери-биле хандырылгазы үе келген тудум экижип орар.

Школачыларның кышкы дыштанылгазы эгелээр мурнунда ук клубтуң тренерлери болгаш удуртукчулары бичии мөгелер аразынга баштайгы хостуг хүреш маргылдаазын эрттирер деп шиитпирлээннер.

Январь 2-3-те «Кадыкшылдың он хонуу» деп девиатиг 130 хире бичии мөгелерниң хостуг хүреш маргылдаазы болуп эрткен. 26 килограмм чедир деңзилиг бичии мөгелерниң саны кайызындан-даа хөй болган. Маңаа сес ужуражылганы шуптузун арыг ойнап алгаш, № 3 школаның бирги классчызы Буян Биче-оол чемпион болган. Ийги-үшкү черлерни Дзержинский аттыг школа-интернаттың төлээлери Мерген Шомбуй биле Ачет Хунай-оол олар ээлээннер. № 2 школаның өөреникчилери Андрей Хомушку, Андриян Куулар, школа-интернаттан Буянды Доңгак, Март-оол Кужугет, № 3 школадан Игорь Шимит, Алёша Ооржак болгаш Эрес Сенди-Хуурак олар тус-тус деңзилерге бир-бирги черлерни ээлээш, хүндүлел бижиктер болгаш жетоннар-биле шаңнатканнар.

Маргылдааның түңнели-биле Кызыл хоорайның шилиндек командазын тургускан. Ол команда 7—9 хүннерде «Тиилелге» совхозтуң бирги чери дээш ажык маргылдаага киржирлер.

К. ХОВАЛЫГ,
тренер.

СУГ, АЯЛГА, ӨҢ

Сочи хоорсоветтиң чагыы-биле Ереван эртемденнериниң тевевилзэни, чуртта бир дугаар тургустунган каш чүзүн өңнүг, аялгаларлыг фонтан ийи каът бажың-биле деңнештир бедип үнген.

Чажыра салып каан күчүлүг насостар далай суун 70 метр чедир дүндүүштелдирип тер.

Өңнерлиг, аялгаларлыг фонтаннар ажылдап кылырының 150 ажыг чагыгларын чурттуп болгаш даштыкының хоорайларындан алдывыс — деп, Ереванда политехниктиг институттуң профессору А. Абрамян чугаалап турар.— Чижээ, Ташкентиге, Москва чоогунуң Звёздный хоорайжыгашка болгаш өске-даа черлерге чагыг ёзугаар кылдынган фонтаннарның бир кезии удавас ажылдап эгелээр. Акы-дуңма чурттуң чурттакчыларынга бистиң республикадан белек кылдыр чоруткан фонтанның «премьеразы» чехословак Брно хоорайга эгелээр. Бистиң чогааткавывыс тургузуг фонтан башкарылгазын долузу-биле автоматчыдар арганы бээр. Янзы-бүрү өңнерниң, аялгаларның, суг аттыгыышкынының каттышкан оюнун ол дирижёрлаар.

Өске-даа шенелделерни А. Абрамян болгаш ооң дузалакчылары чорудуп турар. Оларның тургусканы өңнерлиг, аялгаларлыг фонтаннары онза кайгамчык үннерни, өңнерни тывылдырган. Суг агымнарының ролюн тускай долдурукчулуг шилдең шил хоолайлар ойнап турар.

Г. МЕЛКУМЯН,
СЭТА-ның корр.

БАШКЫЛАР—СЦЕНАДА

«Нарын» совхозтуң Культура бажыңынга чоокта чаа хурал болуп эрткен. Совхозта партком секретары Ф. А. Артына аңаа илеткел кылган.

Ху эл соонда Нарын ортумак школазының башкылары концерт көргүскеннер. Концерттиң программазын «Совет Эвилелиниң тугунуң адаа-биле» деп хөйнүң ыры-биле эгелээннер. Ийи-чаңгыстың номерлеринден К. Баазан-оолдуң «Авамның ынак кужу» деп ырызын школада өөредилге эргелекчизи В. Кенденниң ырлааны, ол ышкаш хоочун башкылар Биче-Уруг, Доржу Кыргыстарның «Чеди-Тей» деп ырны тааланчыг кылдыр күүсеткенин көрүкчүлер адып часкаашкыны-биле уткааннар. Херээжен башкылар кыргыс улустуң «Ак-Билек», татар улустуң танцыларын бедик деңнелге күүсеткеннер. Эр улустуң ансамбли «Якут кыс» деп ырны эки күүсеткен. Концерттиң программазында орус, украин, молдав ырларны киргени—кежээниң темазынга таарышканын демдеглевес арга чок. Түңнелинде «Хандагайты» деп ырны хөй үнге ырлааны онза. Солун концертти белеткеп башкарарынга школада музыка башкызы С .Т. Орус-оолдуң киирген үлүг-хуузу улуг.

В. КҮНДҮҮ.

Нарын суур.

БЕЛЭЭ—НОМ

«Наука» ном үндүрер чер Новосибирск хоорашга Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң директору Юрий Лудужапович Аранчынның «Тыва улустуң социализмче төөгүлүг оруу» деп номун парлап үндүрген. ССРЭ-ниң 60 чыл оюнуң байырлалының бүдүүзүнде үнген бо ном — акы-дуңма тыва чоннуң төөгүлүг салым-чолунуң дугайында шинчилел ажылдарын хөй чылдарда үре-түңнелдиг чорудуп келгенниң түңнели болур.

Ийи дакпыр орденниг Тываның найысылалындан бистиң область төвүн алды муң ажыг километр хемчээл аңгылаза-даа, Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкун чылдарында ужукталган акы-дуңмалышкы интернационалчы найыралывыс кажан-даа кошкап кынмаан. Харлыг баштыг Саян сыннарының артында тыва чоннуң фронтуга белек, дузаламчы чыып, кызыл кошту шууштуруп турганын, бистиң Украинаның хосталган областарынга, хоорай, суурларынга чорудуп берген белээн, боттарының чалыы, изиг чүректериниң кыйгызы-биле Киевщинаны фашизмниң аспаандан хосташкан эрес эзирлер — тыва эки турачыларның буянныг херээн бистер уттундурбас кылдыр сактып чоруур бис. Улуг Төрээн чуртувус — ССР Эвилелиниң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларынга акы-дуңма тыва чоннуң ажыл-амыдыралынга холбашкан бүгү чүвени билиңне алыры сонуургалчыг.

Иштикиниң болгаш даштыкының каш дакпыр дарлалын көрүп чораан бурунгу Тывага улусчу революцияны өөскүдеринге Улуг Октябрьның салдарының, иштики, даштыкы контрреволюциядан Тываны хостаарынга ССРЭ-ниң бүгү улустарының дузазының болгаш ССРЭ-ниң улустарының акы-дуңма бузулбас эвилелинге тыва чоннуң каттыжып киргениниң, соонда кайгамчык чаартылгалар, Советтиг Тываның хөгжүлде, сайзыралының дугайын эртемге үндезилеп ханы чырытканын ол номдан билип алыр бис.

Номнуң элээн каш экземплярын бистиң диилзвис ёзугаар авторнуң бисте белек кылдыр бергенинге өөрүп четтиргенивисти илередип турар бис.

Автор номунга мындыг түңнелди берип турар:

«Тываның амыдыралында улуг чаартылгалар СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының, совет улустуң акы-дуңма кады ажылдажылгазының, тыва чоннуң күш-ажылының болгаш демиселиниң үре-түңнели болур...»

Ю. Л. Аранчынның бо номун төөгүчүлерге, дээди өөредилге черлериниң башкыларынга болгаш студентилеринге, ол ышкаш Совет Эвилелиниң улустарының, ооң иштинде тываларның төөгүзүн сонуургап турар кижи бүрүзүнге ажыктыг. Чурттакчы чоннуң, ылангыя аныяктар ортузунга интернационалчы кижизидилгеге бис бо номну калбаа-биле ажыглап турар бис.

Я. ВОЙЦЕШКО,
Деражно ортумак школазының башкызы.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ЯНВАРЬ 7-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Кышкы акварельдер». Музыкалыг тоол. 9.25— Долгандыр турар бойлусту камгалап турарының дугайында документалдыг фильмнер: «Вешенниң хадылары», «Арчамайдов», «Ол кая чурттаарыл?» 9.55— Школачыларның дыштанылга хүннеринде. «Динго деп черлик ыт». Уран-чечен фильм. 11.30 — Медээлер. 11.35—15.30 —Чапсар. 15.30 — Медээлер. 15.50— «Күзел дугайында чугаа». Документалдыг телефильм. 16.10 — Күрүнениң Гнесиннер аттыг хөгжүм-педагогтуг училищезиниң баянистер оркестриниң концерти. 16.35 — «Москва чоогунда суурнуң чаартылгалары». 17.05— Маргылдаа-клуб. 18.30 — Чурук бүрүзүнде — хүн. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 — Хоккейге делегей маргылдаазы. «Филадельфия Флайерс» — ССРЭ-ниң шилиндек командазы. АКШ-тан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35— «Бо чоокта болган». «С. В. Образцов чугаалап ор...» 22.25— Бөгүн делегейде. 22.40 —23.30 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң симфония болгаш эстрада хөгжүмнүг оркестриниң А. Михайловтуң удуртулгазы-биле концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.30 — «Кижи болгаш Соңгу чүк». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.50 — Тургузуушкун үезиниң уран чүүлү. 4-кү дамчыдылга. 13.30 — Делегейниң ээдилерниң В. А. Гранаткинге тураскааткан футбол маргылдаазы. АКШ-тың шилиндек командазы — ССРЭ-1 шилиндек команда. 2-ги ужуражылга. Ленинградтан дамчыдылга. 14.10—Тенниске Европа чемпионады. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Австралияның шилиндек командазы. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Биче спорт ареназындан дамчыдылга. 14.55 — «Ада-чурттуң Улуг дайыны» деп киноэпопея. 14-кү фильм «Белоруссияны хостааны». 15.45—Медээлер. 15.55—18.00— Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. «Харжыгаш». Мультфильм. 19.05 — Телемедээлер. 19.20— «Делегей байдалының допчулалы». Дамчыдылга. 19.30 — «Аян товү». Информация-публицистиктиг программа.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Франтишек». Мультфильм. 20.15 — «Чылдың ырлары» деп телефестивальдан. 21.00— «Үе». 21.35— 23.55— «Кайгамчык эвес кайгамчык чүүл». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

агаар

Республикага шокар булуттаар. Хат кошкак. Агаарның температуразы дүне 28—43, чамдыктарынга 28—33 градус, хүндүс 31—36, чамдыктарынга 21—26 градус соок.

Кызылга шокар булуттаар. Хат кошкак. Дүне агаарның температуразы 41—43, хүндүс 31—33 градус соок.

КИНО

ЯНВАРЬ 7-де

«НАЙЫРАЛ»: «Эжелээшкин» 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00, «Кайгамчыктыг алаак» 9.30, 11.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Морозко» 9.30, 12.20 «Мария, Мирабелла» 10.50, 14.10, «Улуг угаан» 15.40, 17.40, «Тээс» 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чараш кыс болгаш араатан» 11.00, «Хуула санажылга» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ынакшылдың миниингишкини» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00, «Руслан биле Людмила» 10.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кайгамчыктыг чараш Василиса» 15.30, «Кызыгаар хыналдазы» 17.00, 20.00 шактарда.

Эмчиниң сүмези

ДЕГДИРИИШКИННИ БОЛДУРБАЗЫ

Бичии кижилер өкпезинге о-ла дегдире бээр. Ол аарыг хоочураар багай байдалче илчип, уругнуң күш-дамыр, гаан-медерел талазы-биле зүлдезинге шаптыктыг. Бо орук хөй кезиинде уругну едир эмневээнинден болур. м ишкениниң үшкү-дөрткү үннеринде аарыг уругнуң ьдиниң изии бада бээр, нии байдалы экижиир. Ада-ие ругну сегээн дээш эмнээрин оксадып каар. Ындыг кыска ениң дургузунда уругнуң өкези экиртир эмнеттинмээн ор. Ада-иелер уругну, тура-биле эмнээш, дегдириишкинни улам дорайтадыр. Эмиңиң сүмезин хажык чокка үсеткен тудум, эмнээшкин дегдириишкинниң болуруун утпар.

Аарыг кижиниң сегииринге у эки ажаа[illegible] хайгаараандан дыка ха[illegible]рылгалыг. кпеге дегдириишки[illegible] болгурбас, хоочураар ча[illegible]зынче илчиттес дизе, аарыг уруг канчаар шын ажаарыл? ир-ле дугаарында аарыг киинге серниң, арыг агаар херек. Ол хан эргилдезин болгаш уйгуну экижидип, тыныштты оожургадыр. Өрээлдиң температуразы 18-20 градустан ашпас болза эки. Ол өрээлге чем белеткеп, хеп чуп база таакпылап болбас. Аарыг уругнуң өрээлин доктаамал агаарладыр. Бир эвес эмиг эмер уруг болза, агаарладырының бетинде өске өрээлче аппаар. Ындыг арга болдунмаза, уругну даштыыртан кирер агаарның агымындан камгалаар.

Кошкак уругларны халдавырлыг микробтуг тыныш оруунуң аарыгларындан камгалаар херек. Хүн чурумун шыңгыы сагып, витаминнерни берип, арыг агаарга селгүүседир. Дегдириишкин эртиргеннериниң кадыын быжыктырарынга хоолулуг чемнер улуг салдарлыг. Чемге дагаа чуурганың сарыг кезээ, ааржы, фруктулар, ногаалар, сүт, үс аймаа ылап-ла турза эки.

Хоочураар дегдириишкинден уруг бичиизинден аарып эгелээр. Бир харлыында өкпезинге дегдирген уруглар, ол аарыгдан чылда чеже-даа аарып болур. Күзүн болгаш кыжын ук аарыг каданнаар, ынчангаш уругну эмчиге чыттырар ужурга таваржыр.

Өкпеге азы ооң дамырларынга дегдиргенде эът изидер, ниити байдал баксыраар, тыныштадыр болгаш хан анализи өскерлир. Бо аарыг дараазында катаптаан таварылгада шинчиирге, эки-ле тодараттынмас. Ынчан аарыг кижиниң эъди шоолуг изивес, ада-ие уругнуң аарыын эскербейн, эмчиге-даа көргүспейн баар.

Саша он айлыында өкпезинге аар дегдирипкен. Кыжын, чайын ук аарыг бо-ла кире бээр. Сес харлыынга чедир аарыг 13 катап кирген. Ол аарыг чөдүл болгаш эът изиириндеп эгелээр. Чоорту ниити байдал баксыраар, чөдүл күштелир, тыпарга өкпе киргирээр болгаш тыныштадыр апаар. Авазы биле ачазы ону эмчиге чыттырарындан ойталаан. Ынчангаш оолду бажынга эмнеп турган.

Сеолүнде Саша өкпезинге дегдирбейн барган. Ынчалзажок оол дүрген туруучал, үргүлчү бажым аарыды дээр, чемге хөөн чокталып, багай удуур, чөдүрер апарган, арыкан. Хире-хире эъди база изиир болу берген. Авазы ол бүгүге дүвүреп, эмчиге чедире берген. «Хоочураан дегдириишкинниң түлүктээн чадазы» деп эмчи аарыгны тодараткаш, чыттырып эмнедирин сүмелээн. Ол багай ажаалдага турганындан, эмнетпээнинден өөскээн чадазынга аарыг шагда-ла четкени шинчилгеден тодараан.

Хоочураан дегдириишкин кедерээрге, дүмчуктуң соңгу хозунга өскерилгелер тыптып кээр. Бир эвес эмчи өк безин кестирерин сүмелезе, ону ылап-ла кылдырар ужурлуг. Кезиишкин соонда, өкпеге дегдириишкин соксаар болгаш уруг сегип эгелээр. Үргүлчү дегдирип аарыыр уругларга дадыгыышкынның болгаш эмнениринин күш-культуразын эмчи сүмелээр. Бир эвес школачының байдалы эки болза, хаактаарын, конькилээрин, чадаг-терге мунарын чөпшээрээр болгаш баскетбол, бут бөмбүү ойнаарын, спортчу маргылдааларга киржирин база күш хереглеттиннер ажылдар кылырын болдурбас.

Мага-ботту хүнге дадыктырары аарыгны ажып эртериниң база бир оруу. Дадыгыышкынны чайдан эгелээр. Дадыгыышкын дугайында тодаргай сүмелерни эмнеп турар эмчи бээр. Эмчиниң сүмезин ёзугаар кандыг-даа үеде мага-ботту быжыктырарын утпаза чогуур. Шын эмнепири, хоолулуг чемнерни болгаш витаминнерни ажыглаары, арыг агаарга селгүүстээри, мага-ботту дадыктырары, сула шимчээшкиннерни чогуур өйүнде кылыры—уругнуң кая кадык өзеринге салдарны чедирер.

М. САЛИХОВА,
медицина эртемнериниң кандидады.

ПЕНСИОНЕРЛЕРНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Кызылдың аъш-чем садыы пенсионерлерге аъш-чемни Ленин кудумчузунуң 42 дугаарлыг бажыңында № 20 магазинге садарын дыңнадып турар. Садыглаарының чуруму:

бирги субботада — январь 8-те,

ийиги субботада — январь 15-те,

дөртку субботада — январь 29-та.

Садыгга кээрде паспортун, пенсия шынзылгазын, күш-ажыл дептерин бодунга ап алыр.

ЧАЛАЛГА

Январь 8-те, республиканың хөгжүм-шии театрынга «Аян» ансамбльдиң концерти болур.

Концерт 17 болгаш 19 шактарда эгелээр.

Кассалар хөгжүм-шии театрында болгаш филармонияда ажылдап турар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретарьяттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар

Чагыг № 30.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—01341